

Meri Parviainen

**YLÄKOULUN LIKUNNANOPETTAJEN NÄKEMYKSIÄ
SUKUPUOLITIELOISUUDESTA JA SUKUPUOLITIELOISESTA
OPETUKSESTA**

Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta
Pro Gradu -tutkielma
Helmikuu 2024

TIIVISTELMÄ

Meri Parviainen: Yläkoulun liikunnanopettajien näkemyksiä sukupuolittietoisuudesta ja sukupuolittietoisesta opetuksesta
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta
Helmikuu 2024

Tässä pro gradu -tutkielmassa tutkittiin yläkoulun liikunnanopettajien näkemyksiä sukupuolittietoisuudesta ja sukupuolittietoisesta opetuksesta sekä mistä opettajat ovat omien näkemystensä mukaan saaneet valmiuksia opettaa sukupuolittietoisesti. Kiinnostuksen kohteena oli erityisesti, millä tavalla sukupuolittietoisuutta määritellään ja millaisia merkityksiä sukupuolittietoiselle opetukselle annetaan omassa ajattelussa.

Sukupuolittietoisuudella on merkittäviä vaikutuksia yhteiskunnassa. Sen avulla edistetään tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta, lisätään ymmärrystä sukupuolen moninaisuutta kohti ja annetaan mahdollisuus jokaiselle tuoda sukupuoltaan esiin juuri haluamallaan tavalla. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslaki velvoittavat sukupuolten tasa-arvon edistämiseen, minkä lisäksi nykyisen opetussuunnitelman (2014) mukaan opetuksen tulee olla sukupuolittietoisista. Liikunnan kehollisuus ja sukupuolittuneet käytänteet mahdollistavat tasa-arvon edistämisen eri tavalla kuin muissa oppiaineissa. Tutkimuksissa onkin todettu, että liikunnan opetuksessa on mahdollista purkaa erilaisia sukupuoleen liittyviä normeja ja stereotyyppioita.

Tämä on laadullinen tutkimus, jonka tutkimusmenetelmänä toimi puolistrukturoitu teemahaastattelu. Teemahaastattelussa oli kolme teemaa: sukupuolittietoisuus, sukupuolittietoinen opetus sekä valmiudet. Haastatteluihin osallistui neljä uran alkupäässä olevaa ja kolme pidempään työssä ollutta liikunnanopettajaa. Teoriaosuudessa käsiteltiin sukupuolta ja sen monimerkityksellisyyttä, sukupuolta koulussa, sukupuolittietoisuutta ja liikunnan sukupuolittuneisuutta. Aineiston analyysi toteutettiin laadullisen sisällönanalyysin avulla, jossa valittujen teemojen alle muodostui alakategorioita.

Tutkimustulokset osoittavat, että liikunnanopettajien näkemysten mukaan sukupuolittietoisuus opetuksessa on merkityksellistä. Opettajat tiedostivat sen merkityksen sukupuolten välisen tasa-arvon edistämisen kannalta. Sukupuolittietoisuus ymmärrettiin opettajan monipuolisena asiantuntemuksena sukupuolesta ja siihen liittyvistä teemoista. Sukupuolittietoisuus opetuksessa näkyi sukupuolisensitiivisenä puheena, stereotyyppien, sukupuoliroolien ja sukupuolittuneisuuden purkamisena, hyvänä kommunikointina oppilaiden kanssa sekä tavoitteena luoda yhdenvertainen oppimisympäristö. He olivat saaneet valmiuksia toimia sukupuolittietoisesti koulutuksesta, mediasta, omasta kiinnostuksesta ja kokemuksesta sekä lähipiirin kanssa käydyistä keskusteluista. Enemmistö opettajista pyrki purkamaan stereotyyppioita sukupuoleen liittyen opetuksessaan.

Pohdinnassa tuotiin ilmi, että liikunnanopettajien koulutukseen olisi hyvä lisätä käytännöllisyyttä sekä antaa opettajille mahdollisuus pohtia sukupuoleen liittyviä teemoja ja rooliaan sukupuolten tasa-arvon edistäjänä. Koulutusta tulisi tarjota opettajille myös valmistumisen jälkeen, jotta ne opettajat, jotka eivät koulutuksensa aikana päässeet käsittelemään sukupuolittietoisuuteen liittyviä teemoja saisivat tarvittavat tiedot sukupuolittietoisesta opetuksen toteuttamiseen. Jotta kaikki opettajat tiedostaisivat sukupuolittietoisuuden merkityksen, tarvitaan asenteiden ja arvojen syvällistä pohdintaa.

Avainsanat: sukupuolittietoisuus, sukupuolisensitiivisyys, sukupuoli, koululiikunta

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

ABSTRACT

Meri Parviainen: Middle school physical education teachers' views on gender awareness and gender-aware teaching
Master's thesis
Tampere University
Faculty of Education and Culture
February 2024

In this master's thesis, middle school physical education teachers' views on gender awareness and gender-aware teaching were investigated, as well as where, according to their own views, the teachers gained the skills to teach in a gender-aware manner. The object of interest was in particular how gender awareness is defined and what meanings are given to gender-aware teaching in one's own thinking.

Gender awareness has significant effects in society. It promotes equality, increases understanding towards the diversity of gender and gives everyone the opportunity to express their gender in exactly the way they want. The law of equality obligates the promotion of gender equality, and according to the current National core curriculum for basic education (2014), teaching must be gender aware. Physicality and gendered practices make it possible to promote equality in physical education in a different way than in other subjects. Studies have found that it is possible to dismantle various gender-related norms and stereotypes in the teaching of physical education.

This is a qualitative study. The research method was a semi-structured thematic interview with three themes: gender awareness, gender-aware teaching and capabilities. Four physical education teachers who were at the beginning of their career and three teachers who had been working longer participated in the interviews. The theoretical part of this master's thesis dealt with gender and its multiple meanings, gender in school, gender awareness and the gendered nature of exercise. The analysis of the data was carried out with the help of qualitative content analysis, where subcategories were formed under the selected themes.

The research results show that, according to the physical education teachers' views, gender awareness in teaching is relevant. The teachers became aware of its importance in terms of promoting gender equality. Gender awareness was understood as the teacher's versatile expertise on gender and related themes. Gender awareness in teaching was reflected in gender-sensitive speech, dismantling of stereotypes, gender roles and gender awareness, good communication with students and promoting an equal environment. Teachers' learnt skills to act in a gender-aware manner came from education, the media, personal interest and experience, and conversations with close friends. The majority of the teachers tried to dismantle gender-related stereotypes in their teaching.

In the reflection it was relieved that it would be good to add practicality to the training of physical education teachers and give teachers the opportunity to reflect on gender-related themes and their role as promoters of gender equality. Training should also be offered to teachers after graduation, so that teachers who did not get to deal with themes related to gender awareness during their training would get the necessary information to implement gender-aware teaching. In order for all teachers to be aware of the importance of gender awareness, a deep reflection on attitudes and values is needed.

Keywords: gender awareness, gender sensitivity, gender, PE class

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
2	TEOREETTINEN VIITEKEHYS	10
2.1	Sukupuoli ja sen monimerkityksellisyys.....	10
2.1.1	<i>Biologinen, sosiaalinen ja kulttuurinen sukupuoli</i>	12
2.1.2	<i>Sukupuolen moninaisuus ja sukupuoli-identiteetti</i>	13
2.1.3	<i>Sukupuolistereotypiat</i>	15
2.2	Sukupuoli koulussa	17
2.2.1	<i>Sukupuolten tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen koulussa</i>	17
2.2.2	<i>Opettajan tasa-arvo-osaaminen</i>	19
2.2.3	<i>Sukupuolittuminen koulussa</i>	20
2.3	Sukupuolittoisuus	23
2.3.1	<i>Sukupuolittoinen opetus</i>	23
2.3.2	<i>Sukupuolisensitiivisyys</i>	25
2.3.3	<i>Sukupuolineutraalius</i>	27
2.4	Liikunta ja koulu	27
2.4.1	<i>Liikunnan sukupuolittuneisuus</i>	27
2.4.2	<i>Koululiikunta ja sukupuoli</i>	28
3	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	31
3.1	Laadullinen tutkimus	31
3.2	Tutkimusongelmat.....	32
3.3	Tutkimusmenetelmä ja aineiston keruu	32
3.4	Sisällönanalyysi.....	35
4	TUTKIMUKSEN TULOKSET	37
4.1	Näkemyksiä sukupuolittoisuudesta	37
4.1.1	<i>Näkemyksiä sukupuolittoisuudesta yleisesti</i>	37
4.1.2	<i>Sukupuoli ja sukupuolen moninaisuus</i>	40
4.2	Näkemyksiä sukupuolittoisuudesta opetuksessa.....	42
4.2.1	<i>Sukupuolisensitiivinen puhe</i>	43
4.2.2	<i>Stereotyyppien, sukupuoliroolien sekä sukupuolittuneisuuden purkaminen</i>	44
4.2.3	<i>Kommunikointi oppilaiden kanssa ja yhdenvertainen ympäristö</i>	47
4.3	Valmiudet	48
4.3.1	<i>Koulutus</i>	48
4.3.2	<i>Oma kiinnostus ja media</i>	50
4.3.3	<i>Kokemus ja lähipiirin kanssa keskustelu</i>	51
5	POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	53
6	LUOTETTAVUUS JA EETTISYYS	58
6.1	Luotettavuus ja eettisyys.....	58
6.2	Jatkotutkimusideat	59
	LÄHTEET	61
	LIITTEET	68
	LIITE 1 Haastattelurunko teemoittain.....	68
	LIITE 2 Saatekirje tutkimukseen osallistujille	70
	LIITE 3 Suostumuslomake	71
	LIITE 4 Tietosuojalomake	72

TAULUKOT

TAULUKKO 1. ALAKATEGORIOIDEN MUODOSTUMINEN ANALYYSIN AIKANA 36

TAULUKKO 2. NÄKEMYKSIÄ SUKUPUOLITIEOISESTA OPETUKSESTA..... 43

1 JOHDANTO

Lapset viettävät paljon aikaa koulussa kehitysvaiheessa, jossa heidän maailmankuvansa muotoutuu (Syrjäläinen & Kujala, 2010). Koska sukupuolittuminen ja tiettyyn rooliin kasvaminen alkaa yhteiskunnassa jo varhain (Ristkari ym., 2018), on merkityksellistä tiedostaa, että opettajat toimivat merkittävänä yhteiskunnan arvojen edistäjänä (Syrjäläinen & Kujala, 2010). Heillä on vaikutusta siihen, miten oppilaat näkevät oman sukupuolensa ja mitä ajatuksia he siihen liittävät. Koulun tasa-arvotavoitteen toteutuminen riippuukin pitkälti siitä, miten yksittäiset opettajat suunnittelevat ja toteuttavat opetustaan (Haataja, Lahelma & Saarnivaara, 1989). Jotta opettajat voivat rakentaa tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa koulussa, heidän tulee havainnoida ja ymmärtää sukupuolittuneita käytäntöjä, jotka uusintavat vallan jakaantumisen eriarvoisuutta (Syrjäläinen & Kujala, 2010). Keskeinen kysymys tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi koulussa onkin tiedostaa, millainen tilanne on nyt ja mitä voitaisiin tehdä, jotta se toteutuisi vielä paremmin (Salmenkangas, 2005).

Tässä tutkimuksessa tutkitaan liikunnanopettajien näkemyksiä sukupuolittietoisuudesta, sukupuolittietoisesta opetuksesta sekä mistä he ovat omien näkemystensä mukaan saaneet valmiuksia opettaa sukupuolittietoisesti. Tutkimuksen idea nousi alun perin omasta kiinnostuksestani sukupuoleen ja sukupuolittietoisuuteen liittyen. Aiheen yhteiskunnallisen keskustelun lisääntyminen viime vuosina, sekä sen merkityksellisyyden tiedostaminen opettajan ammatissa kuitenkin vahvistivat ajatustani siitä, että kyseistä aihetta olisi mielenkiintoista tutkia. Syrjäläinen ja Kujala (2010) tuovat ilmi, että opettajat kokevat sukupuolittietoisuuden haastavaksi, sillä opettajankoulutus ei anna tarpeeksi ohjeita ja valmiuksia toimia sukupuolittietoisesti. Opettajat jäävät tämän vuoksi selviytymään yksin oppilaiden elämämaailman kohtaamisesta. Valtakunnallisen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014)

mukaan opetuksen tulee kuitenkin olla sukupuolitietoista. Tarkoitukseni onkin selvittää, millaisia näkemyksiä liikunnanopettajilla on aiheesta tänä päivänä.

Kiinnostukseni tutkia nimenomaan liikunnanopettajien näkemyksiä liittyä oppiaineena liikunnan kehollisuuteen sekä omaan kilpauintitilaustani. Olen kasvanut ympäristössä, jossa sukupuoli ja kehon fyysiset ominaisuudet määrittivät sitä, kuinka meitä kohdattiin harjoituksissa ja mitä meiltä odotettiin. Bergin (2010) mukaan sukupuolittuneet käytänteet sekä mainitsemani kehollisuus liikuntatunneilla, mahdollistavat tasa-arvon edistämisen eri tavalla kuin muissa oppiaineissa. Yläkoulun liikuntatunnit ovat usein tyttöjen ja poikien erillisryhmissä, ja ryhmiä opettaa tavallisesti saman sukupuolen edustaja. Tutkimuksissa onkin todettu, että liikuntatunneilla voidaan purkaa erilaisia sukupuoleen liittyviä normeja ja stereotyyppioita, minkä takia liikunnanopettajien olisi tärkeää keskittyä tähän tavoitteeseen (Berg, 2010; Devís-Devís ym., 2018).

Sukupuolitietoisella opetuksella on merkittäviä positiivisia vaikutuksia. Sen lisäksi, että sillä edistetään tasa-arvotyötä (Hynninen & Juutilainen, 2006), sillä mahdollistetaan lapsen oman identiteetin tunnistaminen sekä lisätään oppilaiden ymmärrystä sukupuolen moninaisuutta kohtaan (Vilkkä, 2010). Arvostamalla jokaisen tapaa kokea omaa sukupuoltaan, annetaan myös tilaa tuoda sukupuolta esiin juuri haluamallaan tavalla. Jos arvostusta ei osoiteta, lapsi voi päätyä peittämään sukupuolikokemustaan. Tämä voi Ristkarin ym. (2018) mukaan aiheuttaa vakavaa ahdistusta, joka voi hoitamattomana johtaa masennukseen tai jopa itsemurhaan ristiriidan ollessa liian suuri.

Opettajat voivat opetuksessaan purkaa sukupuoleen liittyviä oletuksia ja stereotyyppioita (Hynninen & Juutilainen, 2006) sekä edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa (Tainio, Palmu & Ikävalko, 2020). Tämä onnistuu sukupuolitietoisella ja avoimella suhtautumisella sukupuoleen (Haataja ym., 1989). Sukupuoliroolit ovat ahtaita ja haitallisia yksilön kannalta. Sukupuolistereotyyppiodien kautta tapahtuvat valinnat sulkevatkin pois itsensä toteuttamisen mahdollisuuden (Tasa-arvokokeilutoimikunta, 1985). Edellytyksenä sukupuoleen liittyvien oletuksien purkuun on, että opettajat kiinnittävät ensin huomiota ominaisuuksiin, joita he itse liittävät sukupuoliin ja sitä kautta näkemyksiinsä muista (Tainio ym., 2020). Ajatuksia sukupuoleen liittyen on tärkeä pohtia senkin takia, että oppilaan toiminnan tulkitseminen sukupuolittuneesti, jättää huomiotta oppilaan yksilölliset ominaisuudet.

Lapsille tulisi luoda ympäristö, jossa heidän ei tarvitse kokea tarpeetonta häpeää tai hämmennystä, jos oma sukupuoli ei vastaa yleistä normia. Lehtosen (2010) mukaan koulukiusaamiseen liittyy usein sukupuoleen liittyviä käytäntöjä, joissa kohteena voi olla kehoon liittyviä piirteitä, kuten pukeutumista, ääntä, eleitä ja puhetyylejä. Artikkelissaan hän tekee huomion siitä, että usein etenkin lapset ja nuoret, jotka koittavat ilmaisullaan rikkoa sukupuolen kahtiajakoisuutta ovat kiusaamisen kohteena. Opettajilla ei hänen mukaansa ole usein valmiuksia puuttua tämän kaltaisen väkivallan kohtaamiseen ja ennaltaehkäisyyn, minkä vuoksi esimerkiksi homottelu ja huorittelu saatetaan jopa sivuuttaa koulun arjessa. Lidmanin ym. (2020) mukaan homottelu, huorittelu, intiimien kuvien levittäminen sekä ulossulkeminen sukupuoli-identiteetin vuoksi ovat esimerkkejä sukupuolistuneen väkivallan muodoista. Siinä sukupuoli ja väkivalta yhdistyvät toisiinsa kulttuurisesti, rakenteellisesti ja toimijatasolla (Ronkainen, 2017). Kiusaamisen hiljaisen hyväksynnän lisäksi, myös koulun henkilökunnan on todettu osallistuvan kiusaamiseen (Huotari, Törmä & Tuokkola, 2011), mikä on hyvin huolestuttava havainto.

Syrjäläisen ja Kujalan (2010) mukaan sukupuolineutraali opettajankoulutus ei tunnusta sukupuolen merkitystä tai sukupuolten välisiä eroja tarpeeksi. Jotta opettajat olisivat tietoisia käsitteen merkityksestä ja osaisivat soveltaa sitä käytännössä, tulisi sukupuolitietoinen tasa-arvokasvatus huomioida merkityksellisenä osana opettajankoulutusta. Liikuntapedagogiikan nykyisessä opetussuunnitelmassa (Jyväskylän yliopisto, n.d.) on kaksi kurssia, joissa mainitaan sukupuolivähemmistöjen huomioiminen opetuksessa sekä pyrkimys tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseen. Sukupuoliteemat ei näyttäydy osana muiden kurssien sisältöjä kandidaatti- eikä maisteriohjelmassa.

Sukupuolitietoisuuden merkityksen vuoksi koulussa, on tärkeää tutkia opettajien näkemyksiä siihen liittyen. Tarkoitukseni on lisätä ymmärrystä siitä, että liikunnanopettajat siinä missä muutkin opettajat, tarvitsevat valmiuksia toimia sukupuolitietoisesti. Päättäjien tulisi tiedostaa aiheen merkitys kasvatuksessa sekä tarve lisätä sen roolia opettajankoulutuksessa. Lisäämällä opettajien sukupuolitietoisuutta edistetään tasa-arvoa, lisätään ymmärrystä sukupuolen moninaisuutta kohtaan, vähennetään kiusaamista sekä annetaan mahdollisuus jokaiselle koulussa tuoda sukupuoltaan esiin juuri haluamallaan tavalla. Näin opettajien tietoisuuden lisäämisestä hyötyisi opettajien ja oppilaiden lisäksi myös

koko yhteiskunta. Tässä tutkielmassa kuvailen, millaisia näkemyksiä liikunnanopettajilla on sukupuolitietoisuudesta suhteessa teoreettisiin näkökulmiin.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1 Sukupuoli ja sen monimerkityksellisyys

Tutkimuksen aiheena oleva sukupuolietoisuus ja valmiudet toimia sukupuolietoisesti, edellyttää tarkempaan kuvausta siitä, mitä sukupuoli tarkoittaa. Sukupuoli on yksi keskeisistä asioista, joihin kiinnitämme huomiota kohdatessamme toisen ihmisen (Tainio ym., 2020) ja se toimiikin yhtenä jaottelun muotona yhteiskunnassa (Naskali, 2010). Sukupuolen monimerkityksellisyys pitää sisällään ihmisten omat kokemukset, historian, kulttuurin sekä sosiaaliset tavat (Ristkari ym., 2018), mikä tekee käsitteestä hyvin monimutkaisen. Biologian lisäksi se on sisäistetty ja omaksuttu asenne sekä tapa suhtautua maailmaan (Beauvoir, 1949 suom. 2011).

Yhteiskunnassamme vallitsee binäärinen eli kahtiajakautunut sukupuolijärjestelmä, minkä lisäksi sukupuoli on käsitteenäkin kahtiajakautunut (Butler, 2006; Ristkari, Suni & Tyni, 2018). Tämä näkyy esimerkiksi mediassa, kun sukupuolia hahmotetaan vastakkainasettelun kautta esimerkiksi väittelemällä naiseuden ja mieheyden normeista (Rossi, 2010). Myös käsitteenä sana "puoli", antaa ymmärtää, että puhutaan asiasta, jossa on kaksi puolta (Ristkari ym., 2018). Vastakkainasetteluun liittyviä hierarkioita sekä oletuksia onkin yritetty haastaa ja purkaa niiden ongelmallisuuden vuoksi (Rossi, 2010).

Naskalin (2010) mukaan feministinen kasvatus- ja koulutustutkimus analysoi valtaa ja sen tarkoituksena on purkaa vallitsevia käytänteitä. Artikkelissaan hän kuvailee sukupuoli-identiteetin rakentumisen tematiikkaa yhteiskunnallisten, kulttuuristen sekä historiallisten prosessien kautta, minkä vuoksi koulutus ja sukupuoleen kasvattaminen nähdäänkin poliittisina kysymyksinä. Kantolan (2010) mukaan suomalainen naistutkimus pyrkii purkamaan näitä valtarakenteita ja se on keskittynyt heteronormatiivisuuden vaikutukseen, sukupuolen rakentumiseen kouluissa ja työpaikoilla sekä

sukupuolittuneeseen kehoisuuteen, mainontaan ja väkivaltaan. Hän viittaa tekstissään Foucault'n valta-analyysiin, jonka avulla on kyseenalaistettu niitä tapoja, joilla valtasuhteet tuottavat sukupuolta ja siihen liittyviä valtahierarkioita. Myös Butler (2006) nostaa esille Foucault'n ajatuksia, jonka mukaan sukupuolten binäärinen jako on rakentunut ylipäätään sen takia, että ihmiset ovat pystyneet ymmärtämään seksuaalisuutta ja sen todellisuuksia.

Käsitykset sukupuolesta ja seksuaalisuudesta muuttuvat ajassa erilaisten politiikkojen (Rossi, 2010), sekä kulttuurin mukaan (Ristkari ym., 2018). Ristkarin ym. (2018) mukaan kulttuurissamme cisnormi ajattelu on hyvin yleinen. He määrittelevät cisnormi ajattelun niin, että sukupuoli on binäärinen eli sukupuolia on vain kaksi, jotka on aseteltu vastakkain. Kaikki ympärillämme tulkitaan tämän ajattelun läpi (Ristkari ym., 2018), minkä vuoksi usein vähemmistöihin kuuluvat joutuvatkin selittelemään erilaisuuttaan itselleen ja muille (Salmenkangas, 2005). Cisnormi ajattelun kautta suurin osa lapsista omaksuu vuosikymmenestä toiseen perinteiset naiseuden ja mieheyden esittämisen tavat (Naskali, 2010).

Ristkarin ym. (2018) mukaan sukupuolittuminen ja tiettyyn rooliin kasvaminen alkaa yhteiskunnassa jo varhain. Tämä näkyy hänen mukaansa jo syntymän yhteydessä, kun jokaiselle annetaan väestörekisteriin merkittävä juridinen sukupuoli. Juridinen sukupuoli koostuu nimestä sekä henkilötunnuksesta, jotka ovat kulttuurissamme sukupuolittuneita (Vilka, 2010). Määritelmä tehdään syntyneen lapsen ulkoisten sukuelinten perusteella, ilman tietoa lapsen omasta kokemuksesta (Ristkari ym. 2018). Kyseinen määritelmä jättää ulkopuolelle henkilöt, jotka eivät koe olevansa miehiä tai naisia.

Sukupuolia on kuitenkin enemmän kuin kaksi. Niihin kuuluvat Vilkan (2010) mukaan sukupuolen eri ulottuvuudet sekä ihmisten erilaiset kokemukset omasta sukupuolesta. Ristkarin ym. (2018) mukaan englannin kielen sanat "sex" ja "gender", ovat pyrkineet kuvaamaan sukupuolen anatomiaa (sex) sekä sosiaalista ja kulttuurista puolta (gender) jo 1900-luvulta asti. Sukupuoli onkin heidän mukaansa erilaisista geneettisistä, anatomisista, hormonaalisista, sosiaalisista, psykologisista ja kulttuurisista ominaisuuksista koostuva jatkumo, joka linkittyy kehon lisäksi mieleen ja ympäröivään yhteisöön. Tiivistetympin sukupuoli toimii kategoriana, jonka ulottuvuuksia voidaan määrittää biologisesti, fyysisesti, kulttuurisesti sekä sosiaalisesti (Butler, 2006).

Heteronormatiivisuudeksi kutsutaan Lehtosen (2010) määrittelyn mukaan ajattelu- ja asennoitumistapaa, jossa ei tunnisteta seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta, vaan arvostetaan yhtä sukupuolen ja seksuaalisuuden ilmaisumuotoa muita paremmaksi. Hän kuvaa tämän ajattelun luonnetta niin, että sukupuoliryhmät nähdään sisäisesti yhtenäisinä mutta samalla toisiaan vastaan asettuvina ja hierarkkisinä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (2023) mukaan tämän ajattelun vuoksi heteroseksuaalisuus nähdään normaalimpana, luonnollisempänä ja toivotumpana verrattuna muihin seksuaalisiin suuntautumisiin.

Monimerkityksellisyytensä vuoksi, sukupuolesta on vaikea kertoa yhtä tiettyä määritelmää. Seuraavaksi esittelenkin kirjallisuudesta löytyneitä määritelmiä biologisesta, sosiaalisesta ja kulttuurisesta sukupuolesta, sukupuolen moninaisuudesta sekä sukupuolistereotyyppioista, jotka ovat osa sukupuolitietoisuutta.

2.1.1 Biologinen, sosiaalinen ja kulttuurinen sukupuoli

Sukupuoli ymmärretään usein biologisena, jolloin se määritellään geneettisesti, anatomisesti ja hormonaalisesti (Vilka, 2010). Usein kohdatessamme toisen ihmisen pohdimme kuitenkin hänen biologista sukupuoltaan, vaikka moni biologisista ominaisuuksista ei olekaan silmin nähtävissä. Tutkijoiden mukaan ihmisiä on mahdotonta jakaa kahteen eri sukupuoleen biologisten asioiden perusteella, sillä variaatioita on anatomian, hormonien, solujen ja kromosomien tasolla paljon (Ristkari ym., 2018). Silti yhteiskunnassa tehdään kaksijaksoista jaottelua naisten ja miesten välillä. Mikään yksittäinen biologinen asia ei Ristkarin ym. (2018) mukaan ole tutkimuksissa todettu selittävän ihmisen sukupuolikokemusta.

Butlerin (2006) mukaan sosiaalinen sukupuoli on kulttuurisesti rakennettu. Hänen mukaansa tarkastellessa sitä irrallisena biologisesta sukupuolesta, mies ja maskuliininen voi yhtä helposti merkitä nais- kuin miespuolista kehoa ja sanat nainen ja feminiininen taas mies- kuin naispuolista kehoa. Sosiaalista sukupuolta tarkastellaankin Vilkan (2010) mukaan usein henkilön kokemuksena sukupuolesta, jota voi ilmaista käyttäytymisellä, eleillä, ilmeillä, puhutavalla sekä pukeutumisella. Kokemuksen tarkastelu saa hänen mukaansa huomaamaan,

ettei mies ja nainen- jaottelu riitä, sillä sukupuolia on yhtä monta kuin kokemuksiakin.

Kehon lisäksi, sukupuoleen vaikuttaa yksilön kokemus, ihmisyhteisön normit ja määritelmät sekä tavat toimia yhdessä ja nähdä muut ihmiset (Ristkari ym., 2018). Sosiaalisella sukupuolella tarkoitetaan jokaisen tapaa tehdä itsensä sukupuoliseksi ja sillä viitataan muun muassa sukupuolen kokemuksellisiin, persoonallisiin ja kulttuurisiin ominaisuuksiin (Vilkkä, 2010). Ihminen voi Vilkan (2010) mukaan kokea sosiaalisen sukupuolensa toiseksi kuin biologisen sukupuolensa, minkä vuoksi on hyvä muistaa, ettei sukupuoli ole vain biologinen tai sosiaalinen – se on molempia. Näiden määrittelyjen välillä ei hänen mukaansa ole keskinäistä arvojärjestystä.

Syrjäläinen ja Kujala (2010) puhuvat artikkelissaan sosiaalisesta sekä kulttuurisesta sukupuolesta sekä niiden vaikutuksesta lapsiin koulussa. Sosiaalinen sukupuoli muotoutuu heidän mukaansa sosiaalisen tekemisen kautta ja lapset testaavatkin mielellään feminiinisiä sekä maskuliinisia asetelmia. He tuovat esille, kuinka sosiaalistuessaan sukupuoleen lapset oppivat sukupuolta koskevia sääntöjä ja tehtäviä. Kulttuurista sukupuolta he käsittelevät artikkelissaan odotusten kautta, joita lapset aistivat jo varhain. Kulttuuriseen sukupuoleen liittykin opittuja käyttäytymismalleja eli rooleja, jotka saavat lapset luokittelemaan asioita tyttöjen tai poikien asioiksi (Syrjäläinen & Kujala, 2010). Tasa-arvokokeilutoimikunnan (1985) mukaan sukupuolirooliodotusten muodostamat sukupuolistereotyytiat ovat ahtaita ja haitallisia yksilön kannalta, sillä näiden kautta tapahtuvat valinnat sulkevat usein pois itsensä toteuttamisen mahdollisuuden.

2.1.2 Sukupuolen moninaisuus ja sukupuoli-identiteetti

Lehtonen (2010) avaa sukupuolen moninaisuuden tarkoittavan sitä, että ihminen ilmaisee ja kokee sukupuoltaan monin eri tavoin. Hän kertoo, että jokaisella ihmisellä on feminiiniseksi sekä maskuliiniseksi miellettyjä piirteitä ja toimintatapoja, joista muodostuu yksilön kokonaisuus. Tämän moninaisuuden tekee hänen mukaansa erityisen näkyväksi ihmiset, jotka haastavat kaksijakoista sukupuolikäsitystä. Sukupuolen moninaisuus ei kuitenkaan pidä sisällään vain sukupuolivähemmistöihin kuuluvia henkilöitä, mikä saattaa olla termin

kapeakatseinen mielikuva. Jääskeläisen ym. (2015) mukaan se sisältää kaikki sukupuoli-identiteetit ja sukupuolen ilmentämisen muodot.

Binäärinen eli kaksijakoinen sukupuolikäsitys, joka jakaantuu miehiin ja naisiin sulkee jaottelullaan ulkopuolelle monia muita, jotka eivät tunnusta tätä käsitystä (Ristkari ym., 2018). Heidät luokitellaan sukupuolivähemmistöiksi (Seta ry, n.d.). Käsityksen ulkopuolella on esimerkiksi transsukupuolisia, intersukupuolisia, muunsukupuolisia, sukupuoleettomia, gender queereja (Ristkari ym., 2018) sekä sukupuoliristiriitaa kokevia ihmisiä (Seta ry, n.d.). Seuraavaksi käsitellään useita eri tapoja kuvata sukupuolta ja määritellä sukupuoli-identiteettiä.

Ristkarin ym. (2018) mukaan cissukupuolisille sukupuoli on ikään kuin itsesäänselvyys, sillä sukupuoli vastaa syntymässä määritettyä ja omaa kokemusta. Kulttuurissamme vahvistetaan heidän mukaansa cissukupuolisten kokemusta joka puolella esimerkiksi puheella siitä, millaisia naiset ja miehet ovat ulkoisesti ja toiminnaltaan. He jatkavat, että tätä käsitystä rikotaan esimerkiksi olemalla maskuliininen nainen tai feminiininen mies.

Transsukupuolisen ihmisen sukupuoli ei vastaa syntymässä määritettyä eikä sitä koeta omaksi (Ristkari ym., 2018; Vilka, 2010). Silloin henkilö voi halutessaan hakeutua sukupuolenkorjausprosessiin (Ristkari ym., 2018). Transsukupuolisia kokemuksia voidaan Vilkan (2010) mukaan tunnistaa läpi elämän, lapsuudessa tai aikuisuudessa. Hän kertoo, että ihmisen mukana kulkee arjessa aina jonkinlainen erilaisuuden tai toiseuden tunne, sillä ihminen kokee elävänsä vieraassa kehossa. Lehtosen (2010) mukaan transnaiset syntyvät ruumiiltaan pojiksi, mutta tuntevat olevansa naisia. Transmiehet taas syntyvät ruumiiltaan tytöiksi, mutta tuntevat olevansa miehiä. On erittäin tärkeää tunnustaa jokaisen sukupuoli sellaisena kuin se on, sillä jokaisella on itsemäärittelyoikeus (Ristkari ym., 2018).

Intersukupuolisuudella tarkoitetaan, ettei ihminen ole kehollisilta ominaisuuksiltaan yksiselitteisesti sitä, mitä miehen tai naisen oletetaan olevan (Ristkari ym., 2018). Syntymän jälkeen geneettisen, anatomisen tai hormonaalisen sattuman aikaansaama vaihtelu ei ole välttämättä syntymähetkellä ilmeinen ja se voi tulla esimerkiksi vasta murrosiässä ilmi (Vilka, 2010). Sukupuoli-identiteetti muodostuu hänen kasvaessaan kuten

muidenkin lasten (Ristkari ym., 2018). Usein lapsi kuitenkin kasvatetaan vanhempien valitsemaan ja toivomaan sukupuolirooliin (Vilka, 2010).

Ristkarin ym. (2018) määritelmän mukaan muunsukupuolisuus voi olla jotain mieheyden ja naiseuden välillä tai molempia samaa aikaa. He kertovat, että on olemassa myös sukupuolettomia ihmisiä, joilla ei ole sukupuolta, mutta heidät on syntymässä määritelty naiseksi tai mieheksi. Heillä ei määritelmän mukaan ole sukupuoli-identiteettiä tai identiteetti on nimenomaan sukupuoleton.

On täysin normaalia, että lapset kyseenalaistavat omaa sukupuoli-identiteettiään sekä kokemusta omasta sukupuolesta. Karvisen (2010) mukaan lapsen käsitys omasta sukupuolesta muodostuu omalla painollaan, joten sitä ei ole tarpeen lähteä ohjailemaan aikuisen toimesta. Aikuisten tulisi hänen mukaansa arvostaa lapsen tapaa kokea omaa sukupuoltaan, jottei lapsi päädy peittelemään omaa kokemustaan. Kokemuksen peittäminen tai sen kanssa yksin jääminen voi johtaa vakaviin seurauksiin. Jos lapsi kokee sukupuolidysforiaa eli syntymässä määritellyn sukupuolen ja sosiaalisen roolin aiheuttamaa ahdistusta, se voi hoitamattomana johtaa masennukseen tai jopa itsemurhaan ristiriidan ollessa liian suuri (Ristkari ym., 2018). Setan (n.d.) sivuilla puhutaan sosiaalisesta dysforiasta, joka on sukupuolidysforian eritelty muoto. Se ilmenee sivuston mukaan sosiaalisissa tilanteissa ahdistuksena ja pahana olona, mikä liittyy yksilön väärinsukupuolittamiseen. Silloin ihminen ei tule kohdatuksi omana itsenään.

Sukupuolen moninaisuus ja sen ilmentyminen voi saada Vilkan (2010) mukaan opettajissa hämmennystä aikaan tiedon puutteesta ja omista arvoista ja arvostuksista johtuen. Tietoa tulisikin antaa opettajille jo opettajankoulutuksessa, sillä Vilkan (2010) mukaan hämmennyksen käydessä liian suureksi, sukupuolen ja seksuaalisuuden kirjo omassa mielessä kielletään tai määritellään epänormaaliksi. Hämmennys tulisikin osata laittaa ammattilaisena sivuun ja kohdata oppilas aina ensisijaisesti persoonana.

2.1.3 Sukupuolistereotypiat

Vaikka tasa-arvo ja yhdenvertaisuus tuodaan esille koulun tavoitteissa (POPS, 2014) ja ne saattavat tuntua tämän takia itsestäänselvyydeltä, ei niiden toteutuminen ole täysin suoraviivaista (Salmenkangas, 2005). Nähdessään eri

ryhmät homogeenisinä, niiden jäseniin liitetään erilaisia ennakkokäsityksiä ja stereotyyppioita, jotka harvoin pitävät paikkansa tai koskevat ryhmän kaikkia edustajia (Kauravaara & Rönkkö, 2020). Meillä kaikilla on ennakkoluuloja ja stereotyyppioita, jotka ovat ihmiselle luontainen tapa havaita ympäristöä. Niiden ongelmallisuus tulee esille silloin, kun aiheesta saadaan uutta tietoa, eikä olla valmiita ottamaan sitä vastaan (Salmenkangas, 2005).

Stereotyyppiat ovat muodostuneet ilmiöiden tyypillisistä piirteistä, joita tunnustetaan vuorovaikutuksessa oman ympäristön kanssa (Vilka, 2010). Ympäristöä havaitaan valikoivasti näiden aikaisempien oletusten ja kokemusten pohjalta ja havaintoja luokitellaan etukäteen määriteltyihin kategorioihin (Salmenkangas, 2005). Salmenkangas (2005) muistuttaa, että on tarpeellista erottaa toisistaan aivojen mekanismit sekä ajattelevan ihmisen käyttäytyminen, sillä biologia ei ole peruste ihmisten eriarvoiseen kohteluun.

Sukupuolistereotyyppioiden avulla vertailua tekee kaikenikäiset. Vilkan (2010) mukaan tämä vertailu korostuu murrosiän myötä, jolloin muodostetaan omaa sukupuoli- ja seksuaalisuusidentiteettiä ja keho käy läpi merkittäviä muutoksia. Omaa sukupuolta jäsenetäänkin silloin johonkin tyypilliseen kuvaukseen peilaten, kuten kaksijakoiseen sukupuolijärjestelmään. Ajattelumalleja omaksutaan kuitenkin lapsuudesta asti. Ylitapio-Mäntylän (2012) mukaan stereotyyppiat voivat ohjata meitä sukupuolelle tyypillisten harrastusten pariin tai ne voivat aikuisuudessa ohjata yksilön koulutus- ja työpaikkavalintoja.

Vilka (2010) kertoo, että käytämme stereotyyppisiä luokkia määritelläksemme hyväksyttävät ilmeet, eleet, puhuvat, kehon kielen ja sukupuolen halut sekä tarpeet miehille ja naisille. Nämä säännöt rajoittavat omaa olemista ja vievät mahdollisuuksia pois olla oma itsensä. Tämä tekee stereotyyppioista ongelmallisia. Oli kyseessä sitten negatiivinen tai myönteinen stereotyyppia, yksilö nähdään hyvin yksipuolisesti, mikä jättää hänen osaamisensa kokonaan tai osittain hyödyntämättä (Salmenkangas, 2006). Usein vallan ollessa läsnä ne lisäävät eriarvoisuutta tai toisaalta myös helpottavat rakentamaan omaa sukupuolista identiteettiä (Syrjäläinen & Kujala, 2010).

Sukupuolistereotyyppiat ovat usein kulttuurisidonnaisia ja tiedostamattomia itsestäänselvyksiä (Syrjäläinen & Kujala, 2010). Koulussa nämä stereotyyppiat näkyvät luokittelemalla oppilaita sukupuolen mukaan erilaisiin kategorioihin, jotka kuvaavat heidän luonnettaan, suorituskykyä sekä temperamenttia (Vilka, 2010).

Poikia kuvaillaan usein levottomiksi ja kapinallisiksi ja tyttöjä hiljaisiksi, kilteiksi ja suoritushaluisiksi. Nämä stereotypiat vievät mahdollisuuden monimuotoiseen tyttönä tai poikana olemiseen ja näin ohentaa sukupuolisena olemista. Nämä stereotypiat voivat Vilkan (2010) korvautua toisilla vaikka muutos onkin hidasta. Siksi niitä tulisi osata purkaa koulumaailmassa.

2.2 *Sukupuoli koulussa*

2.2.1 Sukupuolten tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen koulussa

Sukupuolten tasa-arvo ja yhdenvertaisuus voi toteutua vain, jos sukupuolen moninainen luonne tulee huomioiduksi kaikissa tilanteissa (Vilka, 2010) ja kaikilla yhteiskunnan tasoilla (Syrjäläinen & Kujala, 2010). Sukupuolitietoisuudella edistetään koulun tasa-arvotyötä ja se liittyy sukupuolisensitiivisyyden kanssa vahvasti tasa-arvotyön edistämiseen (Hynninen & Juutilainen, 2006). Sukupuolittuneisuuden purku tai vähintään lieventäminen on perusopetuksen tasa-arvotyön yksi keskeisimmistä pyrkimyksistä (Opetushallitus, 2016).

Tarkoituksena on pyrkiä siihen, että huomioidaan oppilaan yksilölliset ominaisuudet, jotka jäisivät huomiotta, jos oppilaan toimintaa tulkitaan sukupuolittuneen kaavamaisesti. Jotta opettajat voivat rakentaa tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa koulussa, heidän tulee havainnoida ja ymmärtää sukupuolittuneita käytäntöjä, jotka uusintavat vallan jakaantumisen eriarvoisuutta (Syrjäläinen & Kujala, 2010). Näin sukupuolitietoisuus edistää sukupuolten välisen tasa-arvon etenemistä. Tämän tutkielman käsitellessä sukupuolitietoisuutta koen tarpeelliseksi tarkastella myös siihen liittyvän tasa-arvotyön edistämisestä.

Tasa-arvon edistäminen nähdään hyvin merkityksellisenä suomalaisessa koulu yhteisössä. Sen edistämistä veloitetaan opetussuunnitelmassa (2014), jonka mukaan toimiminen on opettajien velvollisuus eikä valinta (Tainio ym.,

2020). Myös muut tasa-arvon edistämistä varten luodut säännökset, kuten tasa-arvolaki (Seta, n.d.), YK:n yleissopimus ja yhdenvertaisuuslaki (2014), velvoittavat koulutuksen järjestäjiä ja muita opetusta tarjoavia yhteisöjä edistämään tasa-arvoa (Itkonen, 2020). Tasa-arvolain (1987) tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuva syrjintä ja sitä sovelletaan kaikessa yhteiskunnallisessa toiminnassa. Alkuvuodesta 2015 tasa-arvolakia uudistettiin velvoitteella, jonka tarkoituksena on ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuva syrjintä (Laki 2014/1329).

Sukupuolen tasa-arvotavoite mainittiin Lampelan (1995) mukaan ensimmäisen kerran 1978 annetussa laissa keskiasteen koulutuksen kehittämisestä. Myös tasa-arvokokeilutoimikunta totesi raportissaan (1985) sukupuoliroolien olevan ahtaita ja haitallisia yksilön kannalta sekä sukupuolistereotyyppioiden pohjalta tapahtuvien valintojen sulkevan pois nuoren mahdollisuuden toteuttaa itseään omien mahdollisuuksien kautta. Koulun todettiin uusintavan sukupuolijärjestelmää ja sitä kautta tyttöjen sekä poikien eriarvoisuutta (Lampela, 1995). Pyrkimys tämän jälkeen olikin siihen, että huomio kiinnitetään yksilöllisiin piirteisiin sukupuolipiirteiden sijaan (Tasa-arvokokeilukomitea, 1985).

Useat lainsäädännölliset sekä poliittiset toimet todistavat sen, että eriarvoisuudessa on kyse monimuotoisesta ilmiöstä, jota tutkiessa nousee usein esille rakenteellinen eriarvoisuus (Itkonen, 2020). Sukupuolten välinen epätasa-arvoisuus onkin Itkosen (2020) mukaan yksi eriarvoisuuden näkyvä osa-alue. Sukupuoli ja seksuaalisuus vaikuttavat usein tiedostomatta oppilaiden ja opettajien kanssakäymisen muotoihin (Salmenkangas, 2005). Kuten johdannossa toin ilmi, keskeinen kysymys tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämässä koulussa on tiedostaa, millainen tilanne on nyt ja pohtia, mitä voitaisiin tehdä vielä paremmin.

Lasten asenteet sukupuoleen ja tasa-arvoon vakiintuvat Opetushallituksen (2016) mukaan pitkälti jo esi- ja peruskouluiässä. Tämän vuoksi koen, että opettajien on tärkeää olla sukupuolietoisia, jotta he voivat tarjota sukupuoli- ja tasa-arvotietoista opetusta oppilaille. Joskus tasa-arvoon pyrkivän pedagogiikan ongelma kuitenkin on, että tullaan vahvistaneeksi kategorioita, joita olisi tarkoitus kyseenalaistaa (Tainio ym., 2020). Tainion ym. (2020) mukaan opettaja saattaa toteuttaa tasa-arvotyötä vain sekoittamalla hänen mielestään poikien ja tyttöjen

oletettuja ominaisuuksia, vaikka lähtökohtaisesti tasa-arvotyössä tulisi tiedostaa, ettei ominaisuudet tai kyvyt noudata sukupuolirajoja, vaan jokaisella on omat ominaisuuksien yhdistelmät. Tarkoituksena on heidän mukaansa yrittää nähdä erilaisten kategorioiden ohi ja tunnistaa erilaisia, ristiriitaisia ja moninaisia tapoja olla sukupuolittunut.

Yhdenvertaisuuden esteenä toimii arkitilanteisiin piiloutunut syrjintä (Salmenkangas, 2005). Salmenkangas (2005) kertoo syrjinnän jäävän usein piiloon, sillä yhteiskunnassamme uskotaan vallitsevan kiistämätön tasa-arvo. Yhdenvertaisuus voi kuitenkin toteutua vain, jos ymmärretään ihmisten olevan erilaisia. Kaikilla on erilaisia kokemuksia, tarpeita ja lähtökohtia, mutta erojen ei tulisi ajatella vaikuttavan heidän oikeuteensa saada yhdenvertaiset mahdollisuudet. Sukupuolen moninainen luonne onkin tärkeää ottaa huomioon kaikessa toiminnassa yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon kannalta (Vilka, 2020). Vanhanaikaiset ajatukset miesten ja naisten eroista hankaloittavat sukupuolten yhdenvertaisuutta (Vilka, 2010), minkä vuoksi esimerkiksi opettajan työssä niitä on olennaista purkaa.

2.2.2 Opettajan tasa-arvo-osaaminen

Isosomppi (2010) kuvaa artikkelissaan opettajan tasa-arvo-osaamisen neljää osa-aluetta, jotka Grünwald-Huber sekä von Gunten loivat vuonna 2006. Artikkelin osaamisalueet koostuvat neljästä osa-alueesta, jotka ovat substanssiosaaminen eli tasa-arvotietämys sekä pedagogiset, sosiaaliset ja reflektiiviset taidot ja osaaminen. Hän avaa, että tasa-arvotietämys liittyy tasa-arvoa edistävään puhetapaan, oikeiden käsitteiden hallintaan, tutkimustiedon omaksumiseen ja sen soveltamiseen opettajan toiminnassa. Hän jatkaa pedagogis-taitotiedon määritelmällä, joka liittyy sukupuolten välistä tasa-arvoa edistävien oppimateriaalien, työtapojen ja opetus-sisältöjen valintaan. Tähän liittyy hänen mukaansa myös valmiudet kehittää koulu-yhteisöä huomioimalla tasa-arvo koulun päivittäisessä toiminnassa. Hän kertoo, että sosiaaliset taidot liittyvät sukupuolistereotyyppien tiedostamisena ja tunnistamisena sekä oppilaiden tasa-arvoisena huomioimisena opetustilanteessa. Viimeisenä reflektiiviset taidot ovat hänen kuvailunsa mukaan

opettajan omia reflektointivalmiuksia sukupuoleen liittyvien kokemusten sekä käsitysten kanssa. Hän perustelee, että tasa-arvo-osaaminen rakentuu näiden neljän ulottuvuuden verkostoituneesta yhteistoiminnasta, mikä edellyttää, että opettaja tiedostaa oman asemansa sukupuolten välistä tasa-arvoa koskevassa keskustelussa.

Tasa-arvon edistäminen kuitenkin vaatii, että aiheesta ollaan tietoisia ja aidosti kiinnostuneita. Tarve tutkimukselleni on syntynyt siitä lähtökohdasta ja oletuksesta, että opettajien sukupuolitietoisuus - mikä liittyy tasa-arvo-osaamiseen – ei ole sillä tasolla, mitä vaadittaisiin sukupuolten tasa-arvon edistämiseen. Sanders (1996) avasi artikkelissaan, miksi osalla opettajista tasa-arvo-osaaminen on parempaa kuin toisilla. Hänen mukaansa tasa-arvo koulutuksiin hakeutuu sen kaltaisia opettajia, jotka ovat jo valmiiksi kiinnostuneita aiheesta ja opettajia, jotka jo tiedostavat, että sukupuolten välillä on epätasa-arvoa. Tarkoituksena olisikin keksiä keinoja, joilla lisätä tietoisuutta myös niille opettajille, jotka eivät osallistu koulutuksiin.

Sandersin (1996) mukaan ratkaisu tasa-arvo-osaamisen kehittämiseen ei ole muutaman tunnin luennointi, sillä tämä on vain lyhytaikainen ratkaisu. Hän oli mukana järjestämässä ”Teacher Education Equity Project” -työpajaa, jonka tavoitteena oli edistää opettajien tasa-arvo-osaamista. Seminaarin jälkeen opettajia haastateltiin ja he kertoivat näkemyksensä asiasta muuttuneen merkittävästi. Työpaja loi Sandersin mukaan 200 feminismin puolesta puhuvaa opettajaa, jotka vievät asiaa nyt omassa työssään eteenpäin. Näiden työpajojen pitäminen on kallista ja hidasta, mutta Sandersin mukaan on merkittävämpää saavuttaa vähän ihmisiä hitaasti ja syvällisesti kuin paljon ihmisiä nopeasti ja pinnallisesti. Näin tehdään näkyvämpää muutosta.

2.2.3 Sukupuolittuminen koulussa

Sukupuolittuminen ja tiettyyn roolin kasvaminen alkaa yhteiskunnassamme hyvin varhain ja tästä poikkeaminen saatetaan nähdä epänormaalina (Ristkari ym., 2018). Ristkarin ym. (2018) mukaan koulussa ja harrastuksissa ei ole helppoa poiketa tästä normista ja monia kiusataankin heidän sukupuoli-identiteettinsä

vuoksi. He kertovat, että on erittäin tärkeää lopettaa väärinsukupuolittaminen, sillä kaikilla on itsemäärittelyoikeus. Toisella ei ole oikeutta mitätöidä toisen sukupuolikokemusta (Vilkka, 2010).

Hynnisen ja Juutilaisen (2006) mukaan lapset oppivat jo pienestä pitäen sukupuolen kaksijakoisuuden, kun heidät määritellään joko tytöksi tai pojaksi. Tästä eteenpäin heidän toimintaansa on havainnoitu heidän tiedetyn tai oletetun sukupuolensa läpi (Hynninen & Juutilainen, 2006). Lasten tulisi kuitenkin saada testailla niin feminiinisiä kuin maskuliinisia tapoja ilmaista sukupuolta, ilman että heitä sosiaalistetaan kiinteisiin sukupuolirooleihin (Syrjäläinen & Kujala, 2010).

Postmodernissa feminismissä korostetaan voimakkaasti ajatusta siitä, että sukupuoli rakentuu kasvatuksen ja toistuvan sukupuolipiirteiden esittämisen kautta (Vilkka, 2010). Koulun arki ohjaa oppilaita muokkaamaan omaa ulkoista olemustaan kouluyhteisön asettamien odotusten mukaisesti, minkä vuoksi kehollisuuden, sukupuolen ja seksuaalisuuden latautuneita sisältöjä ei voi olla huomioimatta koulussa (Tainio ym., 2020). Sukupuolitietoisuus ja -sensitiivisyys koulussa pyrkivät tukemaan sitä, että lapset voivat olla autenttisesti omia itsejään, eikä heidän tarvitse häivyttää sukupuoltaan tai sen ilmaisua (Nousiainen, 2020). Opettajien on tärkeää tiedostaa omat sukupuoliin liittyvät näkemyksensä (Tainio ym., 2020), sillä ennakkokäsitykset voivat vaikuttaa siihen, että ihmisiä kohdataan stereotyyppisesti niiden kautta (Kauravaara & Rönkkö, 2020) ja edistämmeikin epätasa-arvoa tasa-arvon sijaan (Tainio ym., 2020).

Sukupuolen kokeminen ja ilmaiseminen ovat sidoksissa yhteiskunnan ja kulttuurin normeihin (Butler, 2006). Tietyt arvot ja normit syntyvät koulujärjestelmän kautta, joka myös ohjaa oppilaiden ajattelua kohti sosiaalisia normeja, kuten sukupuolittuneita käytänteitä (Naskali, 2010). Jokaisella tulisi olla oikeus ja vapaus määrittää oma sukupuolensa ja ilmaista sitä haluamallaan tavalla (Butler, 2006). Yhteiskunnassa vallitsevat käsitykset ovat kuitenkin luoneet ehtoja mies ja naiskeholle, mitkä ovat yhteydessä ymmärryksiin heidän rooleistaan sekä asemastaan yhteiskunnassa (Harjunen, 2020).

Koululla ja koulutuksella on iso merkitys sukupuoliseksi tulemisessa (Vilkka, 2010). Hänen näkemyksensä mukaan sosiaalisilla rakenteilla on kyky vaikuttaa siihen, miten yksilö kasvatetaan omaksumaan naisen tai miehen rooli. Sukupuoliroolien omaksuminen ja niihin liitetyt ominaisuudet tapahtuvatkin

vaikutteiden alaisena, jotka muotoutuvat ajan, paikan ja tilanteen mukaan saaduista mahdollisuuksista (Vilkka, 2010). Lapset hyötysivät koulussa Lehtosen (2010) mukaan enemmän siitä, että heitä opetettiin kyseenalaistamaan sukupuolinormatiivisia tapoja kuin pakottaa heidät toimimaan niiden mukaisesti. Vilkka (2010) huomauttaa, että mikäli koulun toiminta ohjaa tai painostaa lapsia omaksumaan tietynlaisia kulttuurisidonnaisia sukupuolirooleja, jotka eivät ole yhteneväiset lapsen omien kokemusten kanssa, tätä voidaan pitää lapsen kaltoinkohteluna. Kasvatusalan ammattilaisen onkin hänen mukaansa tärkeää tunnistaa omat käsityksensä sukupuoleen liittyvistä rooleista, jottei ajauduta lapsen kokemuksen mitätöimiseen.

Sukupuolijärjestelmä ilmenee Vilkan (2010) sanoin siinä, miten tavoitteellisesti kasvatuksessa ihmiset sukupuolitetaan. Määritelmät ovat hänen mukaansa kuitenkin alttiita vaihtoehtoisille selityksille, sillä ihminen ei koskaan sosiaalistu täydellisesti. Tästä hyvänä esimerkkinä ovat esimerkiksi transsukupuoliset, jotka näkevät määritelmiä myös kaksijakoisuuden ulkopuolella.

Sukupuolitettua maailmaa ylläpidetään ja luodaan kaikilla sosiokulttuurisilla tavoilla esimerkiksi koulussa (Vilkka, 2010). Omien ennakkokäsitysten, tapojen, arvojen ja kulttuurin tunnistaminen onkin ensimmäinen askel ennakoasenteiden ja muiden toimintatapojen purkamisessa (Kauravaara & Rönkkö, 2020). Koulussa sukupuolen moninaisuutta voidaan tutkia pohtimalla erilaisia sukupuolirooleja ja esimerkiksi tarkastelemalla asiaa erilaisten perheiden näkökulmasta (Karvinen, 2010). Tämä pohdinta syventää näkemystämme sukupuolen moninaisuudesta, mikä edistää erilaisuuden hyväksymistä ja samalla vähentää kiusaamista (Nousiainen, 2020). Asiasta on hyvä keskustella avoimesti yhdessä lasten kanssa.

Cisnormi ajattelu asettaa yksilöt ahtaaseen lokeroon, jossa kaikilla ei ole tilaa olla sellaisia kuin ovat (Ristkari ym., 2018). Lapsen oikeuksiin sisältyy oikeus kasvuympäristöön, joka tukee hänen sukupuoli-identiteettinsä kehitystä (Vilkka, 2010). Opettajan tulisikin osata luoda tämänkaltainen ympäristö. Vilkan (2010) mukaan lapset oppivat ymmärtämään paremmin ihmisiä, jotka eivät sovi binääriseen sukupuolimalliin, vain oppimalla moninaisuuden todellisen merkityksen.

2.3 Sukupuolitietoisuus

Sukupuolitietoisuus tarkoittaa kykyä tarkastella sukupuolta sosiaalisesta ja kulttuurisesta perspektiivistä ja havaita erilaisia sukupuolittuneita käytäntöjä (Huuska, 2019). Opettajan kontekstissa se viittaa tietoiseen käsitykseen sukupuolesta ja sen moninaisuudesta, sekä herkkyyteen tunnistaa jokaisen oppilaan yksilöllisyys (Jääskeläinen ym., 2015). Seuraavaksi avaan sitä, millaista sukupuolitietoinen opetus on tai millaista sen pitäisi teorian mukaan olla. Avaan myös sukupuolisensitiivisyyden käsitettä, sillä se liittyy vahvasti sukupuolitietoisesti toimimiseen. Lopuksi kerron vielä tarkemmin sukupuolineutraaliuden käsitteestä ja sen yhteydestä edellä mainittuihin.

2.3.1 Sukupuolitietoinen opetus

Sukupuolitietoisuutta pidetään opetuksen lähtökohtana opetussuunnitelmassa (2014). Koulujen toiminnassa toteutetaan myös piilo-opetussuunnitelmaa, jolla tarkoitetaan niitä koulussa opittavia asioita käytäntöjen kautta, jotka toteutuvat julkilausutuista tavoitteista huolimatta tai jopa niiden vastaisesti (Lampela, 1995). Tämä tapahtuu Lampelan (1995) mukaan esimerkiksi opettajien suhtautumisessa oppilaisiin, koulun oppisisällöissä sekä rakenteisiin sisältyvissä stereotyyppisissä roolimalleissa liittyen sukupuoleen.

Ohjauksen ja opetuksen avulla on todettu olevan mahdollista purkaa sukupuoleen ja yleisesti hyväksyttävään käyttäytymiseen liittyviä stereotyyppioita (Hynninen & Juutilainen, 2006). Jos sukupuolesta saatavilla oleva tieto on hyvin yksipuolista tai kasvuympäristö on kovin heteronormatiivinen, lapsen voi olla vaikea tunnistaa omaa identiteettiään (Vilkkä, 2010). Tällaisessa ympäristössä kasvava lapsi voi Vilkan (2010) mukaan kokea tarpeetonta häpeää ja hämmennystä siitä, ettei koe kuuluvansa kasvatettuun normiin. Sukupuolitietoisessa opetuksessa ei pyritä tekemään tytöistä ja pojista samanlaisia, vaan tavoitteena on ottaa huomioon kaikki sukupuolet (Syrjäläinen & Kujala, 2010, s. 26).

Sukupuolen huomioon ottaminen kasvatuksessa on erittäin tärkeää, sillä koulu on merkittävä yhteiskunnan arvojen vaikuttaja (Syrjäläinen & Kujala, 2010). Sukupuolittietoinen tasa-arvokasvatus onkin Syrjäläisen ja Kujalan (2010) mukaan nostettu hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa yhdeksi opettajankoulutuksen painopistealueeksi. Esimerkiksi TASUKO-hankkeessa panostetaan sukupuolittietoisien pedagogiikan kehittämiseen ja rakennetaan opetuskokonaisuuksia sekä opettajankoulutuksen että täydennyskoulutuksen tarpeisiin (Syrjäläinen & Kujala, 2010). Syrjäläinen ja Kujala (2010) kertovat, että tästä huolimatta opettajat sekä opettajaopiskelijat kokevat, ettei koulutuksen aikana puhuta sukupuolittietoisuudesta tarpeeksi, mikä on johtanut passiivisuuteen toiminnan tasolla.

Opettajilla on mahdollisuus joko edistää tai olla edistämättä tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa. Tämä vaatii Syrjäläisen ja Kujalan (2010) mukaan sen, että opettajat kykenevät työssään havainnoimaan ja ymmärtämään sellaisia sukupuolittuneita käytäntöjä, jotka uusintavat vallan jakaantumisen eriarvoisuutta. Sukupuolittietoinen tasa-arvokasvatus tulisikin huomioida jo opettajankoulutuksessa merkityksellisenä osana.

Syrjäläisen ja Kujalan (2010) teoksessa Tampereen opettajaopiskelijat ovat kokeneet, ettei nykyinen opettajankoulutus anna aikaa kriittiselle ajattelulle sukupuolittietoisuuden suhteen, vaikka tasa-arvoa edistääkseen opettajan tulisi olla tietoinen omista asenteistaan ja arvoistaan. Oman kokemukseni mukaan tilanne ei ole kehittynyt tämän tutkimustuloksen jälkeen. Luokanopettajaopintojeni aikana järjestettiin yksi teemajakso sukupuolittietoisesta kasvatuksesta, johon olisi ollut paljon enemmän halukkaita kuin mitä sinne todellisuudessa mahtui. Koulutuksen vähäisyyden vuoksi, on hankala hahmottaa, miten sukupuolittietoinen tasa-arvokasvatus todellisuudessa toteutuu.

Koulun perinteisessä sukupuolijärjestyksessä maskuliinisia asioita ja toimintoja on totuttu pitämään suuremmassa arvossa kuin feminiinisiä (Tainio ym., 2020). Opettajat voivat vaikuttaa oppilaan identiteettiin ja niihin rajoihin, jotka hän kokee sukupuolen antavan itselleen (Hynninen & Juutilainen, 2006). Tainion ym. (2020) mukaan arvostuksiin ja niihin liittyvästä vallasta tullaan tietoiseksi keskustelun avulla. Havainnot siitä, että jokaisessa on feminiinisiä sekä maskuliinisia piirteitä voivat johtaa siihen, että ihmisten luokittelun ja vertailun

sijaan vahvistetaan jokaisen ihmisen taitojen ja olemisen moninaisuutta (Tainio ym., 2020).

Vilkan (2010) mukaan opettajan ajatellessa oppikirjan aihealueiden riittävän, sukupuolen näkökulmaa ei tuoda riittävästi. Tällöin opetus tuodaan hänen sanojensa mukaan heteronormatiivisessa valossa esille, missä kaikki siitä poikkeava nähdään vääränlaisena tai poikkeavana. Lapsella on hänen mukaansa oikeus saada monipuolisesti tietoa sukupuolesta koulussa. Kasvatuksen tarkoituksena on tukea sukupuoli-identiteetin muodostumista.

Usein koulukiusaaminen sisältää sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä käytäntöjä, joissa pilkataan kehoon liittyviä piirteitä, kuten pukeutumista, ääntä, eleitä tai puhetyylejä (Lehtonen, 2010). Lehtosen (2010) mukaan tutkimuksissa on todettu, että etenkin lapset ja nuoret, jotka koittavat ilmaisullaan rikkoo sukupuolen kahtiajakoisuutta ovat kiusaamisen kohteena. Usein opettajilla ei ole tarpeeksi valmiuksia puuttua tämän kaltaisen väkivallan kohtaamiseen ja ennaltaehkäisyyn, minkä vuoksi esimerkiksi homottelu ja huorittelu saatetaan jopa sivuuttaa koulun arjessa (Lehtonen, 2010).

2.3.2 Sukupuolisensitiivisyys

Nousiainen (2020) kertoo, että sukupuolisensitiivisyys ja sukupuolitietoisuus saattavat usein sekoittua keskenään ja kirjallisuudessa niistä puhutaankin usein synonyymeina. Termeinä ne ovat kaksi eri asiaa, mutta niillä on yhteinen pyrkimys antaa lasten olla omia itsejään ilman, että sukupuolta tarvitsisi piilottaa (Nousiainen, 2020). Sukupuolisensitiivisyys näkyy toimintana, joka mahdollistaa lapsille tilan ilmaista sukupuoltaan haluamallaan tavalla (Huuska, 2019). Sen lisäksi se on ajattelutapa, joka pyrkii Huuskan (2019) mukaan ottamaan huomioon sukupuolinormit ja niiden vaikutukset yhteiskunnan tasolla. Huomiointi voi tapahtua esimerkiksi pysähtymällä miettimään käyttämäämme kieltä, tekemällä muutoksia koulun toimintaan ja keskustelemalla kirjojen tarinoissa rakentuvista kuvista sukupuoleen liittyen (Tainio ym., 2020).

Sukupuolisensitiivisyys merkitsee sukupuolen huomioimista kaikessa toiminnassa ja se edellyttää kykyä tunnistaa omassa toiminnassa tiedostamattomia tekijöitä, jotka vaikuttavat suhtautumiseemme miehiin ja naisiin (Syrjäläinen & Kujala, 2010). Tarkoituksena on tutkia omia käsityksiä

sukupuolesta ja tunnistaa sukupuolittavia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia rakenteita, mikä merkitsee tiedostavaa ja oivaltavaa ajattelua mutta myös oppilaan kuuntelemista (Hynninen & Juutilainen, 2006). Sukupuolisensitiivisessä opetuksessa pohditaankin Syrjäläisen ja Kujalan (2010) mukaan sukupuolen mahdollisia vaikutuksia elämään. Erot tehdään näkyviksi, jotta niihin voidaan puuttua.

Sukupuolisensitiivisyys voidaan nähdä sukupuolitietoisuuden lisäksi oikeudenmukaisena lähestymistapana opetuksessa (Tainio ym., 2010). Syrjäläisen ja Kujalan (2010) mukaan sukupuolisensitiivisen opettajan odotetaan hallitsevan teoreettista tietoa sukupuolisosialisaatiosta, sukupuolijärjestelmästä ja tasa-arvolainsäädännöstä. He korostavat opettajan olevan tärkeä tiedostaa se, että maailma näyttäytyy erilaisena naisille ja miehille, ja opettajalla tulisi olla taito ottaa tämä huomioon opetuksessaan. Opettajilta vaaditaan sukupuolisensitiivisyyttä, mutta sitä ei silti sisällytetä tarpeeksi opettajankoulutukseen (Syrjäläinen & Kujala, 2010).

Opettajat ja oppilaat ovat sukupuolittuneita toimijoita, jotka oppivat ja opettavat sukupuolensa edustajina tahtomattaankin (Tainio ym., 2020). Opettajan toiminnalla onkin vaikutus siihen, millaisena oppilaat näkevät oman sukupuolensa, sillä oppilaat viettävät paljon aikaa koulussa maailmankuvan muotoutumisen kannalta tärkeässä kehitysvaiheessa (Syrjäläinen & Kujala, 2010). Monet opettajat epäonnistuvat sukupuolisensitiivisessä opetuksessa rakentaessaan omalla puheellaan ja käyttäytymisellään sukupuolirajoja, jotka ilmenevät esimerkiksi oppilaisiin kohdistuvilla sukupuolisäännöillä (Tainio ym., 2020). Tällaisia sukupuolisääntöjä saattaa olla Tainion ym. (2020) mukaan esimerkiksi ”kiltti tyttö” tai ”reipas poika”, jotka luovat oppilaalle kulttuurisesti hyväksytyt tilat olla ja toimia.

Erilaisten sukupuolisensitiivisten pedagogioiden avulla voidaan tulla tietoiseksi ajatteluamme ja käyttäytymistä ohjaavista oletuksista (Tainio ym., 2020). Tainio ym. (2020) kertovat kielen pohtimisen olevan tähän yks keino. Sukupuolisensitiivistä on heidän mukaansa käyttää niitä sukupuolittavia sanoja, jotka vastaavat toisen sukupuolta, käyttämällä oikeita pronomineja sekä käyttämällä sanaa cissukupuolinen, ei ”normaali”. On tärkeää myös, ettei ole tietävän toisen sukupuolta hänen ulkonäkönsä perusteella tai puhu niin kuin sukupuolia olisi vain kaksi (Ristkari ym., 2018).

2.3.3 Sukupuolineutraalius

Sukupuolineutraalius kuvaillaan Lampelan (1995) tekstissä koulun tavoitetilaksi, jossa sukupuoli ei johda erilaiseen arvottamiseen eikä tätä tuoda esille avoimessa tai piilo-opetussuunnitelmassa. Koulun asiakirjat, kuten opetussuunnitelma (2014) ovatkin sukupuolineutraaleja siltä osin, ettei niissä mainita sukupuolta. Sukupuolineutraaliuden ei kuitenkaan tulisi Syrjäläisen ja Kujalan (2010) mukaan olla kasvatuksen tavoitetila tai sekoittaa sitä sukupuolisensitiivisyyden tai -tietoisuuden kanssa, sillä sukupuolineutraalius ei tunnusta sukupuolen merkitystä tai näytä sukupuolten välisiä eroja. Sukupuolineutraaliutta pidetäänkin heidän mukaansa opettajankoulutuksessa virheellisesti tasa-arvona ja työelämässä ajatellaan, että oppilaita tulee kohdella vain oppilaina ja sukupuoli tulisi sulkea pois. He avaavat, että monin tavoin sukupuolineutraali opettajankoulutus näennäisesti sisältääkin julkikäytännöissä sekä piilokäytännöissä ylläpidettyjä stereotyyppioita.

Opettajankoulutuksen sukupuolineutraalius on johtanut siihen, että valmistuttuaan opettajat jäävät selviämään yksin lasten ja nuorten elämämaailman kohtaamisesta (Syrjäläinen & Kujala, 2010). Kasvatuksen päämääränä tulisi olla sukupuolineutraaliuden sijaan sukupuolisensitiivinen yksilö, joka osaa kontekstin mukaan arvioida, mikä on sukupuolen merkitys toiminnan kannalta (Syrjäläinen & Kujala, 2010). Näin ei mitätöidä lapsen oikeutta sukupuoleen silloin kun koetaan merkitykselliseksi tuoda se ilmi, mitä sukupuolineutraalius saattaa huomaamatta tehdä (Vilka, 2010). Sukupuolineutraalius voikin näin päätyä toteuttamaan sukupuolisokeutta (Huuska, 2019).

2.4 *Liikunta ja koulu*

2.4.1 Liikunnan sukupuolittuneisuus

Liikunta on yhteiskunnallinen ilmiö, joka sisältää samanlaisia eriarvoisuuden muotoja kuin muutkin elämäalueet (Itkonen, 2020). Liikuntalain (2015) tavoitteena onkin liikunnallisen tasa-arvon edistäminen sekä eriarvoisuuden vähentäminen liikunnassa sukupuolen suhteen. Monet liikunnan ja urheilun

käytännöt ovat silti sukupuolittuneita (Itkonen, 2020). Tämä näkyy Itkosen (2020) mukaan esimerkiksi nuoriurheilussa, jossa tyttöys ja feminiinisyys saatetaan edelleen yhdistää heikkouteen. Miesten ja naisten kehoilta on vaadittu eri asioita toimivuuteen liittyen ja niiden hyväksyvyyttä määrittää monella tavalla sukupuolittuneet normit ja käytännöt (Butler, 2006). Naisten kehon ulkomuodossa korostetaan sosiaalisuutta ja esteettisyyttä, kun taas miesten kehossa arvioidaan suorituskykyä sekä voimaa (Harjunen, 2010). Ilmiöön tarttumista hankaloittaa sukupuolen moninaisuus sekä käsitteiden muuttuminen (Itkonen, 2020).

Vuosikymmenten kuluessa sukupuolten eriarvoisuus liikunnassa on kaventunut, mutta se ei tarkoita vielä sukupuolten tasa-arvon toteutumista (Itkonen, 2020). Liikunta-alan ammattilaisten tuleekin olla perillä sosiaalisista jaoista ja yhteiskunnassa vaikuttavista hierarkioista ennakkoluulojen vuoksi, ja heidän tulisi kiinnittää erityistä huomiota liikuntakasvatukseen (Kauravaara & Rönkkö, 2020). Kauravaara ja Rönkkö (2020) viittaavatkin artikkelissaan Heywoodin (2007) teokseen, jossa tunnistetaan liikuntakulttuurin ja liikuntakasvatuksen tärkeä rooli sukupuolittuneisuudessa ja sen kautta kehon kokorajojen tuottamisessa ja ylläpidossa.

2.4.2 Koululiikunta ja sukupuoli

Perusopetuksen opetussuunnitelmassa nostetaan esille sukupuolitietoisuus sekä sukupuolen moninaisuus, mutta niitä ei käsitellä liikunnan oppiaineen kuvauksessa (POPS, 2014). Liikunta eroaa muista koulun oppiaineista arviointinsa takia, jossa tarkastellaan kehon suoritusta (Berg, 2010). Tämä antaa Bergin (2010) mukaan hyvän mahdollisuuden puhua kehollisuudesta ja purkaa sukupuoleen sekä ruumiillisuuteen liittyviä stereotypioita. Liikuntatunneilla oppilaat jaetaan pääosin erillisryhmiin sukupuolen mukaan ja heitä opettaa pääosin myös saman sukupuolen opettaja. Tämä Suomen käytäntö poikkeaa muista Pohjoismaista (Palomäki & Heikinaro-Johansson, 2011) sekä muista koulun oppiaineista (Berg, 2010). Erillisryhmäopetus vahvistaa käsitystä vain kahden sukupuolen olemassaolosta. Tämä tuottaa ongelmia oppilaille, jotka eivät samaistu tyttöihin tai poikiin (Kokkonen, 2017). Tutkimuksessa on myös todettu,

että liikuntatunneilla usein ajatellaan oppilaiden liikkuvan heidän biologisen sukupuolelleen ominaisella tavalla (Garcia, 2011).

Bergin (2010) mukaan vuoden 1985 opetussuunnitelmassa tytöt kuvataan implisiittisesti poikia paremmiksi tanssissa ja kuvauksissa korostetaan leikkejä tytöille. Hän jatkaa, ettei 1994 opetussuunnitelmassa sukupuolta mainita ollenkaan ja vuonna 2004 vuosiluokkien 5–9 luokkien tavoitteiden yhteydessä tuodaan esille, että tässä kehitysvaiheessa opetuksessa tulisi huomioida sukupuolten tarpeet sekä oppilaiden kasvun ja kehityksen erot. Nykyinen opetussuunnitelma ei mainitse sukupuolia lainkaan liikunnan osalta, eli siitä on tullut sukupuolineutraali (POPS, 2014).

Opetussuunnitelmassa ei määritetä selkeästi tiettyjen lajien tuntimääriä vuodessa (POPS, 2014). Sen sijaan painotetaan taitojen oppimista erilaisten liikuntamuotojen kautta, jolloin pyrkimyksenä on monien eri lajien avulla vahvistaa erilaisia liikkumisen taitoja. Opettajalla onkin melko vapaat kädet toteuttaa opetusta juuri haluamallaan tavalla.

Tutkimuksissa on ilmennyt tuloksia siitä, että liikunnan tunneilla sukupuolivähemmistöt ovat kokeneet syrjintää (Huotari, 2011; Taavetti 2015). Vähemmistöön kuuluvat oppilaat ovat kuvailleet liikuntatunteja ahdistaviksi ja ongelmallisiksi (Kokkonen, 2012), mikä on johtunut esimerkiksi kouluväkivallasta sekä sukupuolinormatiivisesta kohtelusta (Devís-Devís ym., 2018). Huolestuttavaa on, että syrjintää ja kiusaamista on tutkimuksen mukaan toteuttanut koulun oppilaiden lisäksi myös koulun henkilökunta (Huotari, 2011). Tämä on aiheuttanut sukupuolivähemmistöön kuuluville henkilöille pelkoa osallistua, ja he ovat jopa jääneet oppitunneilta pois syrjivän käyttäytymisen vuoksi (Kokkonen, 2012). On todettu, että moni liikunnanopettajaopiskelija sekä liikunta-alan opiskelija, suhtautuu kielteisesti sukupuolivähemmistöihin (White, Oswald, Wyatt & Peterson, 2010). Tämä on ilmentynyt esimerkiksi seksuaalisävytteisillä vitseillä sekä halveksuvilla katseilla (Kokkonen, 2012).

Liikunnanopetuksen käytännöissä korostuu sukupuoleen ja liikkumiseen liittyviä eroja (Berg, 2010). Sukupuoleen liittyviä käytänteitä liikuntatunneilla on Bergin (2010) mukaan perusteltu niin, että näin on aina ollut. Ongelma esiintyy hänen mukaansa esimerkiksi tilanteessa, jossa tanssia harrastava poika tai jääkiekkoa harrastava tyttö, eivät pääse samalla tavalla osoittamaan taitojaan, sillä tanssi keskittyy usein enemmän tyttöjen liikuntaan ja jääkiekko poikien (Berg,

2010). On kuitenkin todettu, että koulu ja liikuntatunnit voivat mahdollistaa erilaisten normien purkamisen ja vahvistamisen (Devís-Devís ym., 2018), minkä vuoksi yhdenvertaisuuteen ja sukupuolen moninaisuuteen liittyvä lainsäädäntö sekä perusopetuksen opetussuunnitelman ohjeet tulee jatkossa näkyä koulun toiminnassa (Berg & Kokkonen, 2010). Näin mahdollistetaan se, että kaikki oppilaat pääsevät liikkumaan mahdollisimman monipuolisesti ja näyttämään omia taitojaan.

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tässä luvussa tarkastellaan tutkimuksen metodologiaa. Kyseessä on laadullinen tutkimus, jonka aineistonkeruumenetelmänä toimi puolistrukturoitu teemahaastattelu. Luvussa määritellään tutkimusongelmat sekä kuvaillaan tutkimuksen etenemistä. Lisäksi siinä esitellään analyysin vaiheet, joka toteutui laadullisella sisällönanalyysillä.

3.1 Laadullinen tutkimus

Tämä on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Tässä tutkimuksessa tutkitaan liikunnanopettajien näkemyksiä sukupuolittietoisuudesta sekä sukupuolittietoisesta opetuksesta. Lisäksi tarkastelun kohteena on, mistä liikunnanopettajat ovat omien näkemystensä mukaan saaneet valmiuksia opettaa sukupuolittietoisesti. Laadullinen tutkimus perustuukin ihmisten subjektiivisten kokemusten ja näkemysten tarkasteluun (Juuti & Puusa, 2020), joten se on luonteeltaan tutkimukselleni sopiva. Pyrkimyksenä laadullisessa tutkimuksessa on tutkimuskohteen kokonaisvaltainen kuvaaminen sekä uusien näkökulmien löytyminen (Hirsjärvi ym., 2005). Laadullinen tutkimus antaa mahdollisuuden selvittää, mitä, miksi ja miten tutkittavat ajattelevat, tuntevat ja kokevat (Tenny ym., 2022).

Laadullisessa tutkimuksessa pyritään tyypillisesti tarkastelemaan jotakin ilmiötä tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden näkökulmasta (Juuti & Puusa, 2020). Keskeisintä siinä ei ole aineiston määrä ja laajuus (Tuomi & Sarajärvi, 2009), vaan pyrkimys ymmärtää kokonaisvaltaisesti tutkittavaa ilmiötä sen merkitysten kautta (Ronkainen ym. 2013). Näihin merkityksiin liittyy aina henkilökohtaisiksi koettuja arvoja. Niiden ymmärtämiseen vaaditaan oman ajattelun, tutkimusteorian ja aineiston vuoropuhelua (Vilka, 2021). Aineisto hankitaan laadullisessa tutkimuksessa tyypillisesti tavalla, joissa tutkittavien

näkökulmat ja ääni pääsevät esille (Hirsjärvi ym. 2005), minkä vuoksi tutkimusmenetelmäksi valikoitui haastattelu.

3.2 Tutkimusongelmat

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Millaisia näkemyksiä liikunnanopettajilla on sukupuolittietoisuudesta ja sukupuolittietoisesta opetuksesta?
2. Millä tavalla liikunnanopettajat ovat omien näkemystensä mukaan saaneet valmiuksia opettaa sukupuolittietoisesti?

3.3 Tutkimusmenetelmä ja aineiston keruu

Tämän tutkimuksen aineistonkeruumenetelmänä toimi puolistrukturoitu teemahaastattelu, joka on yksi laadullisen tutkimuksen yleisimmistä aineistonkeruumenetelmistä (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Menetelmälle on ominaista, että jokin haastattelun näkökulma on määritelty etukäteen, mutta ei kaikkia (Hirsjärvi & Hurme, 1995). Teemahaastattelussa käsitellään ennalta määritellyt teemat (Eskola ym., 2018), mutta kysymysten muotoilu ja järjestys voi vaihdella (Ruusuvuori & Tiittula, 2005). Haastatteluun oli ennalta määritelty kolme teemaa: näkemykset sukupuolittietoisuudesta, sukupuolittietoinen opetus sekä valmiudet. Teemat muodostuivat aiemman tutkimuksen ja kirjallisuuden perusteella liittyen sukupuolittietoisuuteen, mikä ohjasi kysymysrungon muodostamista.

Tutkimusjoukkoon kuului seitsemän yläkoulun liikunnanopettajaa, joilla oli eri pituinen työkokemus. Neljä haastateltavista oli työuran alkupäässä ja he ovat olleet työelämässä 1–3 vuotta. Kolme haastateltavista oli pidempään työelämässä olleita opettajia, jotka ovat toimineet ammatissaan 10–20 vuotta. Kriteerinä haastateltavia valittaessa oli, että kaikkien tulee olla valmistuneita liikunnanopettajia, jotka opettavat yläkoulussa. Näin ollen kaikki haastateltavat

olivat valmistuneet Jyväskylän yliopistosta liikuntatieteiden maisterin tutkinnolla. Haastatteluista kuusi toteutettiin marraskuun aikana ja yksi joulukuussa. Haastattelut pidettiin kaikki Zoomissa, jossa ne myös nauhoitettiin myöhempää litterointia varten. Haastattelut olivat kestoiltaan 47 min – 60 min.

Eskolan ym. (2018) mukaan luontevimmat tavat ottaa yhteyttä haastateltaviin ovat sähköposti sekä sosiaalinen media. Keräsinkin haastateltavia pääosin avoimen foorumin kautta Facebookista liikunnanopettajien ryhmistä julkaisemalla niihin haastattelukutsun. Facebookin foorumit olivat Sporticus sekä Jotain todella uutta liikunnanopetuksessa. Lisäksi otin yhteyttä Liito ry:n laittamalla heille viestiä Facebookin viestintäsovelluksen avulla. He jakoivat haastattelukutsuni Facebook-kanavallaan, sillä vain tilin ylläpitäjät pystyivät julkaisemaan kyseisellä kanavalla. Jotain uutta liikunnanopetuksessa ryhmässä on 12,6 tuhatta jäsentä, joten kutsu tavoitti useita liikunnanopettajia ympäri Suomea. Foorumeiden kautta minuun otti yhteyttä 5 opettajaa, joista neljän kanssa haastattelut toteutuivat.

Laitoin kuudelle opettajalle sähköpostia, joista viisi löysin itse koulujen nettisivujen kautta ja yksi oli ohjaajani kautta saatu kontakti. Heistä kolme ilmaisi halukkuutensa osallistua, mutta vain kaksi toteutui. Kolmelle opettajalle laitoin myös tekstiviestiä. Heistä kaksi vastasi tekstiviestiin mutta vain yksi oli halukas osallistumaan.

Etenkin avoimen foorumin kautta tulleet yhteydenotot innostivat minua haastatteluihin, sillä tämä kertoi heidän aidosta omasta kiinnostuksestaan aiheetta kohtaan. Usein haastateltavaksi tulemiseen motivoikin mahdollisuus kertoa oma mielipiteensä aiheesta sekä entinen oma kokemus tutkimuksen teosta (Eskola ym., 2018). Monet haastateltavat toivatkin alkuun ilmi, että muistavat itse haastateltavien löytymisen haastavuuden, joten he osallistuivat mielellään auttaakseen opiskelijaa valmistumaan. Haastattelun lopussa kaikki haastateltavat toivat esille aiheen olleen heidän mielestään mielenkiintoinen ja hyvä paikka omalle itsereflektoinnille aiheen parissa.

Eskolan ym. (2018) mukaan haastattelun ympäristö voi usein vaikuttaa haastattelun onnistumiseen. Omat haastateltavani saivatkin mahdollisuuden olla kotonansa, sillä haastattelu tapahtui Zoomin välityksellä. Tuttu ympäristö voi luoda turvallisemman ja luontevamman olon vastata kysymyksiin ja toisaalta minun oli myös mukava toteuttaa haastattelu kotoa käsin. Zoomissa tapahtuva

haastattelu aiheutti ajoittain yhteysongelmia, mutta tarvittaessa kysymyksiä tai vastauksia voitiin toistaa ilman että se vaikutti haastattelun kulkuun merkittävästi.

Ruusuvuoren ja Tiittulan (2005) mukaan nauhoitetut aineistot on muutettava kirjoitettuun muotoon eli litteroitava. Vaihe oli työläs, mutta se helpotti analysointia merkittäväällä tavalla. Koin litteroinnin miellyttävänä osana tutkielmani tekoa, sillä tunsin konkreettisesti edistäväni sitä. Pyrin tekemään litteroinnin haastattelun jälkeisenä päivänä. Haastatteluiden pitkän keston vuoksi, varasin jokaisen litterointiin yhden kokonaisen työpäivän. Litteroinnin yhteydessä kirjoitin ylös havaintojani haastattelusta helpottaakseni seuraavaa työvaihetta. Litteroinnissa kiinnitin huomiota äänensävyihin, epäröinteihin tai itsevarmuuteen vastauksissa ja siihen, etten itse ole reagoineillani ohjannut haastateltavan vastauksia.

Tutkittavilta tarvitaan haastattelulupa (Ruusuvuori & Tiittula, 2005), joka on dokumentoitava ennen haastattelua (Kohonen ym., 2019). Kohosen ym. (2019) mukaan suostumus on henkilötietojen käsittelyperustana ja sen voi perua milloin tahansa tutkimuksen aikana ilmoittamalla siitä tutkijalle. Viikko ennen haastattelua lähetin haastateltaville tietosuojalomakkeen, suostumuslomakkeen sekä alustavan kysymysrunгон, jolloin kaikki saivat mahdollisuuden antaa suostumuksen joko etukäteen skannaamalla allekirjoituksen tai antamalla sen ennen haastattelua nauhalle. Suostumuksessa he vahvistivat tutustuneensa tietosuojaan ja haastattelun sisältöön sekä haluavansa yhä osallistua tutkimukseen. Varmistin myös, onko heillä mitään kysyttävää haastattelusta tai tutkimuksesta ennen sen toteutumista ja uudelleen haastattelun lopussa. Kaikki haastateltavat antoivat suostumuksensa nauhalle.

Haastattelurunko (Liite 1) eteni suunnitelmallisesti teema kerrallaan, mutta kysymykset muotoutuivat lopullisesti sen mukaan, miten keskustelu eteni. Pidín haastattelun osittain avoimena ja jopa hieman keskustelunomaisena. Ensimmäisten haastattelukysymysten oli tarkoitus johdatella aiheeseen, joiden jälkeen syvennyimme aiheeseen. Tämä on Hyvärisen (n.d.) mukaan hyvä tapa edetä haastattelussa. Esitin tarvittaessa tarkentavia lisäkysymyksiä ja keskityimme siihen, mistä haastateltavalla oli eniten sanottavaa. Minulla oli kysymysrunгон lisäksi omassa tiedostossa avustavia kysymyksiä, jos haastateltavalla oli vaikeuksia vastata. Tiedostan, että omat ennako-oletukseni vaikuttivat siihen, mitä haastattelusta lähdin etsimään, mikä on hyvä huomioida

tulosten analysoinnissa. Haastattelulle on ominaista tutkimusmenetelmänä, että kysymykset rajaavat ja ohjailevat haastateltavaa, minkä vuoksi kokemuksia tutkiessa, strukturoitu haastattelu ei olisi ollut hyvä menetelmä (Laine, 2018).

Neutraaliutta pidetään tärkeänä ominaisuutena haastattelijalla (Ruusuvuori & Tiittula, 2005). Pysin huomioimaan tämän omista reagoineissani, minkä ilmoitin haastateltavalle haastattelun alussa. Hirsjärvi ja Hurme (2001) avaavat teoksessaan, että varsinaista kommentointia kehoitetaan välttämään ja omaa osuutta tulisi jopa minimoida. Toisaalta kuuntelemisen osoittaminen esimerkiksi nyökkäämällä, tekee tilanteesta usein luontevamman ja miellyttävämmän (Eskola ym., 2018), minkä vuoksi pyrin haastattelun aikana kuuntelemaan aktiivisesti ja osoittamaan sen eleilläni.

Säilytin aineistoa ja henkilötietoja salasanalla suojatussa pilvitallennustilassa OneDrivessa tutkimuksen valmistumiseen asti. Näin aineistoa sekä henkilötietoja käsiteltiin suunnitelmallisesti, vastuullisesti ja lainmukaisesti (Kohonen ym., 2019). Tietosuojalainsäädännön noudattaminen kuuluu jokaisen tutkijan velvollisuuksiin, mikä lisää myös tutkimusaineiston luottamuksellisuutta (Kuula, 2011). En luovuttanut tietoja kenellekään ulkopuoliselle ja niitä käytettiin vain luvattuun tarkoitukseen.

3.4 Sisällönanalyysi

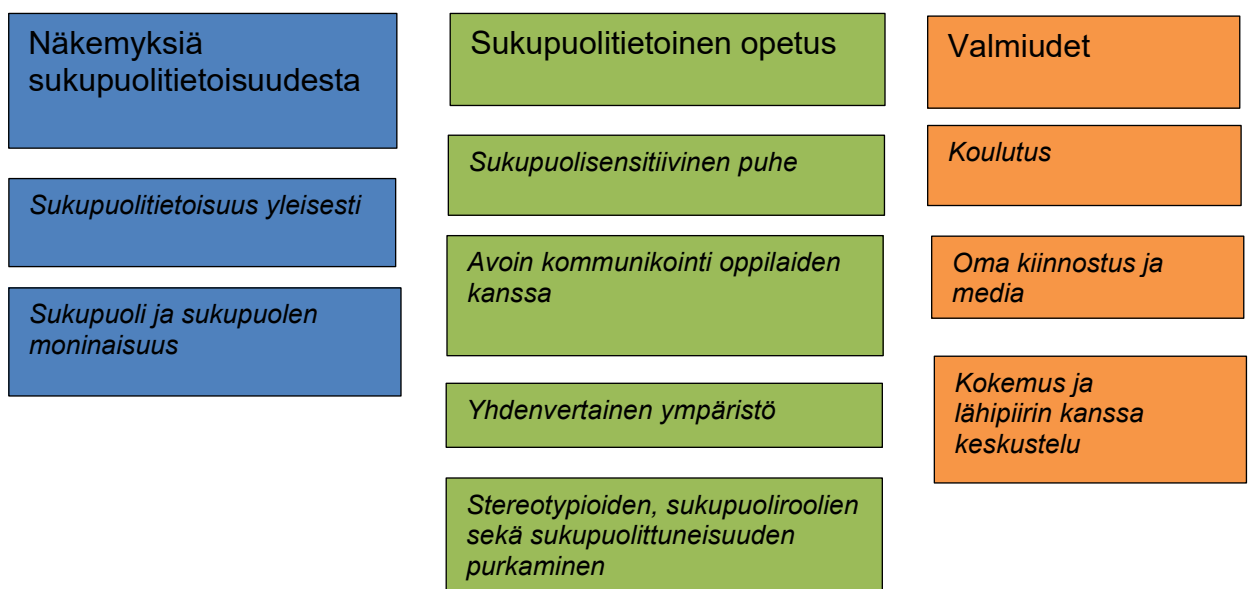
Tutkimuksen luonteeseen kuuluu, että tutkija osaa olla kriittinen omista tulkinnoistaan sekä tietoinen omista tutkimukseen liittyvistä lähtökohdistaan (Laine, 2018). Analysoidessani en tämän vuoksi tarttunut ensimmäisiin spontaaneihin havaintoihin, vaan luin aineiston läpi useaan otteeseen. Tarkoitukseni oli viedä ajattelu tutkimukselliselle tasolle ja syventää omaa ymmärrystäni (Laine, 2018). Tiedostan tosin tehneeni jo haastattelun aikana havaintoja siitä, vastasiko vastaus ennako-oletuksiani vai ei. Pyrinkin litteroinnin jälkeen ottamaan hieman etäisyyttä aineistoon, jolloin ajatustyötä tapahtui myös tiedostamattomasti.

Koulutuksen kentällä näkökulmien ja tutkimustapojen kirjo muuttuu ja kasvaa jatkuvasti. Tämän vuoksi Cohenin (2018) mukaan on hyvä kyseenalaistaa absoluuttisen tiedon tuottaminen tutkimuksen kentällä koulutukseen liittyen. Tutkiessani opettajien näkemyksiä sukupuolittietoisuudesta,

en voikaan tuottaa aiheesta absoluuttista tietoa. Voin vain kuvailla opettajien näkemyksiä ja niistä luomia tulkintojani. Siksi on tärkeää peilata opettajien vastauksia teoriaan.

Toteutin aineiston analysoinnin aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä. Tässä on tyypillisesti kolme vaihetta: pelkistäminen, klusterointi eli ryhmittely ja abstrahointi eli teoreettisten käsitteiden luominen (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Minulla oli litteroitua aineistoa n. 150 sivua, josta lähdin aluksi karsimaan kaiken turhan pois. Kirjoitin kaikesta jäljellä olevasta ylös tärkeitä havaintoja, jotka korostin eri väreillä kolmeen eri teemaan: sukupuolitietoisuus, sukupuolitietoinen opetus sekä valmiudet. Näin teemat oli helpompi jakaa eri tiedostoihin ja jatkaa niiden analysointia. Hyvärisen, Suonisen ja Vuoren (n.d.) mukaan, teemahaastattelu mahdollistaakin suhteellisen helpon analysoinnin teemojen perusteella. Teemojen alle syntyi lisää kategorioita, jotka löytyy alla olevasta taulukosta (Taulukko 1). Kategoriat koskivat esimerkiksi sitä, mistä liikunnanopettajat kokivat eri valmiuksien muodostuneen sekä millaisilla tavoilla sukupuolitietoisuus näkyy opetuksessa. Nämä teemat ja kategoriat jaottelin vielä kahteen eri tiedostoon sen mukaan, oliko analysointi uran alkupäässä olevista haastatteluista vain pidempään työssä olleista. Pikkuhiljaa aineisto alkoi muuttua jäsenneltyyn muotoon. Kaikkien teemojen alle nostin myös mielenkiintoisia sitaatteja syventämään teeman kuvausta, kuten Eskola (2010) teoksessaan on ehdottanut.

TAULUKKO 1. Alakategorioiden muodostuminen analyysin aikana

4 TUTKIMUKSEN TULOKSET

Tässä luvussa tarkastelen analyysin tuloksia. Käsittelem niitä teema kerrallaan kuvailemalla ensin opettajien näkemyksiä sukupuolitietoisuudesta sekä sukupuolitietoisesta opetuksesta. Lopuksi tarkastelen, mistä he ovat omien näkemystensä mukaan saaneet valmiuksia opettaa sukupuolitietoisesti.

4.1 Näkemyksiä sukupuolitietoisuudesta

4.1.1 Näkemyksiä sukupuolitietoisuudesta yleisesti

Liikunnanopettajat ajattelivat pääosin sukupuolitietoisuuden olevan ymmärrystä siitä, että on olemassa monia eri tapoja ilmaista omaa sukupuoltaan. Heidän mukaansa se, millainen ihminen on, liittyy hänen persoonaansa eikä hänen sukupuoleensa. Osa haastateltavista korosti sukupuolitietoisuuden olevan opettajan tietämystä ja asiantuntemusta sukupuolesta. Heidän mukaansa oli tärkeää pohtia omaa sukupuoltaan, sillä se on ensimmäinen asia, mihin ihmiset kiinnittävät huomiota kohdatessaan. Tämän pohdinnan nähtiin olevan ikään kuin edellytys sukupuolitietoisuudelle. Eräs opettaja toikin esille pohtineensa omaa sukupuoltaan ja tiedostavansa etuoikeutensa sukupuolensa vuoksi.

Itse kuitenkin on valkoisena, siis heteromiehen eli tosi etuoikeutettuna ihmisenä kasvanut maailmassa ja ei ole tarvinnut ikinä kokea sukupuolen takia vaikka mitään syrjintään. (H3)

Opettaja tiedosti, etteivät kaikki ole samanarvoisia sukupuolensa vuoksi ja osa joutuu kokemaan syrjintää sukupuolikokemuksensa takia. Kun keskustelimme haastateltavien kanssa sukupuolitietoisuudesta opettajan näkökulmasta, enemmistö liitti sukupuolittuneisuuden ja stereotyyppien purkamisen olevan osa opettajan sukupuolitietoisuutta. Liikuntatunneilla tehtiin samoja asioita

riippumatta oppilaiden sukupuolesta ja oli tärkeää puuttua tilanteisiin, joissa oppilaat nostivat sukupuolittuneisuutta esille. Lisäksi sukupuolittuneisuuden liitettiin yksilöllisten tarpeiden huomioiminen liikuntatunneilla ja positiivinen asenne sukupuolittuneisuutta kohtaan, kuten seuraavassa sitaatissa kuvaillaan.

...kokee sen niin kun hyvänä asiana, että se ei ole niinku rajoittava tekijä ollenkaan vaan että osaa niin kun tiedostaa myös sen laaja-alaisuuden niin kun hyödyt ja hyödyntää niitä ja mahdollistaa ne opetuksessa. (H6)

Haastateltavat tiedostivat, että on olemassa erilaisia stereotyyppioita ja sukupuolirooleja, jotka aiheuttavat ahtaita lokeroita toteuttaa itseään. Näitä he pyrkivät purkamaan työssään. Erilaiset asenteet opettajien välillä aiheuttivat joillekin haastateltavista turhautumista, sillä heidän mukaansa osa opettajista ylläpitää sukupuoleen liittyviä stereotyyppioita opetuksessaan. Osa haastateltavista kertoi, että stereotyyppioita on itsekin välillä vaikea unohtaa, sillä oppilaat usein vahvistavat niitä käytöksellään.

Opettajat tunnistivat stereotyyppioiden lisäksi sukupuolittuneisuutta liikuntatuntien käytännöissä. Näitä olivat ryhmäjaot, pukuhuonekäytänteet, Move-testit, urheilutapahtumat, uintiviikot sekä mielikuva siitä, että usein erillisryhmää opettaa saman sukupuolen edustaja. Osa opettajista nostikin esille, että ilman erillisryhmiä liikuntatunnit olisivat huomattavasti tasa-arvoisempia sukupuolten välillä. Lisäksi sukupuolittuneisuutta tunnistettiin muiden opettajien sekä oppilaiden puheessa.

Sukupuolittuneisuus nähtiin yleisesti ottaen luonnollisena osana opettajuutta, jonka tulisi haastateltavien mukaan olla automaattisesti läsnä kaikessa toiminnassa. He kuitenkin tunnistivat, että välillä sukupuolittuneisesti toimiminen unohtuu ja omassa puheessa edistetään kaksijakoisuutta. Tähän ajatteluun on kasvettu, minkä vuoksi sitä oli vaikea muuttaa kokonaan. Osa kertoi korjaavansa puheensa heti, jos huomasi esimerkiksi väärinsukupuolittaneensa oppilaan. Toiset taas kokivat tämän korjaamisen tarpeettomaksi, sillä he eivät tarkoituksella halunneet puheellaan loukata oppilaita.

Eräs haastateltava sekoitti sukupuolen ja seksuaalisuuden käsitteitä keskenään ja niiden ajateltiin olevan yhteydessä toisiinsa. Oma toimintaa osattiin kuitenkin reflektoida ja tuotiin ilmi halua kehittyä siinä, kuten seuraavassa sitaatissa kuvataan.

Mä pystyn ymmärtämään, että meillä on hyvin erilaisia [sukupuolia] jolloin heidän myös tavoitteet ja ajatukset on erilaisia...Oon sitä mieltä, että aina voi oppia uutta ja mun joku tapa voi ollakin sitten, että se onkin väärä, vaikka mä kokisin, että se on nyt niinku mielestäni oikein. (H4)

Haastatteluissa ilmeni myös tiedon puutteita sukupuolitietoisuuteen liittyen. Osa haastateltavista ei ollut ennen kuullut termistä, joten avasin heille käsitettä haastattelun aikana. He eivät kokeneet sukupuolittunutta puhetta ongelmallisena, vaan tehokkaana tapana saada oppilaiden huomio. Sukupuolineutraalimpia sanavalintoja pidettiin jopa epäkohteliaina, ja yleistä hämmennystä aiheutti se, miksi joitain sanoja vaihdetaan sukupuolineutraalimmaksi.

Ne on mulle sanoja mutta että se se mikä mua niinku sitten pelottaa välillä noiden niin kun vähemmistöjen osalta on se että että jos niitä tuodaan niin ihan niin kun överisti esille että kääntyykö ne itseä vastaan kun ne rupeaa ärsyttämään muita. (H4)

Haastatteluiden aikana keskustelimme siitä, miten liikunnanopettajien näkemyksien mukaan oppilaiden sukupuoli vaikutti liikuntatunneilla. Tästä oli eriäviä näkemyksiä sen mukaan, opettiko haastateltava sekaryhmiä vai erillisryhmiä. Opettajat, jotka opettivat vain sekaryhmiä, eivät nähneet sukupuolen vaikuttavan opetukseen, kun taas erillisryhmiä opettavien mukaan heidän oli helpompi samaistua saman sukupuolen oppilaisiin ja toispäin. Näkemuserot liittyivätkin pääosin siihen, vaikuttiko oppilaiden sukupuoli heidän liikuntataitoihinsa. Pääosin taitojen nähtiin olevan yksilöllisiä, minkä vuoksi enemmistö opettajista ajatteli, ettei oppilaita tulisi jakaa eri ryhmiin heidän oletetun sukupuolensa mukaan. Eräs opettaja kuitenkin nosti esille, että yhteiskunnassamme vallitsee sellainen liikuntakulttuuri, jossa poikia viedään useammin harrastamaan esimerkiksi jalkapalloa, mikä saattaa hänen mukaansa välittyä liikuntatunneilla osaamisena.

Ne opettajat, jotka ajattelivat sukupuolen vaikuttavan paljon liikuntatunneilla, kokivat erillisryhmät tarpeellisiksi. Heidän mukaansa pojilla oli yleisesti parempi pelikäsitys ja termit paremmin hallussa. Pojat myös saivat heidän mukaansa paremmin koppeja ja olivat nopeatempoisempia. Tyttöjen ajateltiin olevan vastaanottavaisempia ja heidän vaativan vähemmän käskyjä opettajan toimesta. Yleisesti tytöt myös koettiin paljon rauhallisimmiksi kuin pojat.

Eräs opettaja kertoi tiedostavansa, että liikuntatunneilla on myös poikia,

jotka haluavat tanssia, vaikka suurin osa heistä ei haluaisi. Toinen opettaja taas kertoi haluavansa oppilaiden voivan olla omia itsejään. Hän piti tytöille enemmän oman näkemyksensä mukaan feminiinisiä lajeja kuten tanssia, joogaa sekä pilatesta ja oletti, ettei hänen mieskollegansa pitäisi tytöille näitä lajeja. Poikien erillisryhmässä hän antoi oppilaiden fyysisesti tapella, sillä koki tämän olevan poikien erillisryhmässä sallittavampaa.

Kyllä mä siellä annan poikien ottaa vähän nyrkkeilymatsia keskenään.
(H5)

Osa haastatteluun osallistuneista opettajista taas ajatteli sukupuoleen liittyvien fyysisten ominaisuuksien vaikuttavan siihen, miten oppilaat käyttäytyvät liikuntatunneilla.

Faktahan nyt sitten kuitenkin on se, että vaikka meillä on kaikenlaisia [sukupuolia], niin onhan ne fyysiset erot vähän erilaisia tytöillä ja pojilla semmoinen vähän niinku rajumpiotteisempaa, että tota niinku huolissaan oon niin eniten niistä aroista tytöistä. (H4)

Fyysisten erojen nähtiin vaikuttavan liikuntatunneilla siihen, voidaanko liikuntatunneilla liikkua yhdessä.

4.1.2 Sukupuoli ja sukupuolen moninaisuus

Sukupuoli ymmärrettiin asiana, jota voi tarkastella biologian lisäksi myös sosiaalisesti ja kulttuurisesti. Haastateltavat korostivat yksilön omaa kokemusta sukupuolesta ja sitä, ettei sukupuolta voi aina ulkoapäin nähdä. Tämän vuoksi sitä ei myöskään tule olettaa. Suurin osa ajatteli binäärisen eli kaksijakoisen sukupuolijaon olevan hyvin vanhanaikainen, mutta he tiedostivat sen olevan vallitseva normi. Heidän mukaansa oli tärkeää, ettei syrjäytetä kenenkään kokemusta heidän sukupuolestaan.

Enemmistö ajatteli sukupuolia olevan enemmän kuin kaksi, kuten alla olevista sitaateissa näkyy.

Se ei rajoitu ainoastaan niin kun mieheen ja naiseen vaan voi olla kaikkea siltä väliltä tai jopa kokonaan sen ulkopuolelta. (H6)

Että sukupuolia on useampi kuin se kaksi kappaletta ja että se binäärinen systeemi mikä meillä on yhteiskunnassa vähän ehkä se

vallitseva normi ollut niin että se ei ehkä pidäkään paikkaansa ei aina voi tietää ulospäin että mitä sukupuolta edustaa tai kokee olevansa. (H1)

Osa taas kertoi määrittelyjä olevan enemmän kuin kaksi mutta sukupuolen olevan pääosin biologian ohjaamaa. Silloin henkilö oli heidän mukaansa joko nainen, mies tai intersukupuolinen.

Niinku nainen ja mies ne on ikään kuin ääripäitä sitten siihen välille mahtuu niinku periaatteessa rajaamaton määrä erilaisia tapoja määritellä itse oma sukupuoli. (H2)

Haastateltavien näkemysten mukaan sukupuoli on jokaisen henkilökohtainen asia, minkä saa halutessaan määritellä. Opettajat myös pohtivat haastattelun aikana sitä, että jokainen saa tuoda sukupuoltaan esiin haluamallaan tavalla.

Niinku saa kokea itsensä miehekkääksi mieheksi ja näin mutta se ei niinku se että miten sen tekee ja kunhan se ei niin kun syrjäytä tai loukkaa mitään muuta. (H3)

Näkemysten mukaan oli tärkeää arvostaa jokaisen tapaa ilmaista omaa sukupuoltaan ja muistaa, että kaikki ovat arvokkaita juuri sellaisena kuin ovat.

Sukupuolen moninaisuutta haastateltavat lähestyivät keskenään hieman eri tavalla. Enemmistö ajatteli sen koskevan kaikkia olemassa olevia sukupuolia, eikä se rajoitu esimerkiksi vain tyttöihin ja poikiin. Asiasta puhuttiin hyvin positiiviseen sävyyn. Seuraavassa sitaatissa haastateltava kuvailee sukupuolen moninaisuutta.

Ettei ole ei ole pelkästään sitten tää tyttöjen poika sukupuolta vaan paljon muuta ja se että ehkä se se niinku ei ole ehkä niin klassinen jako ja niin selkeä jako kuin mitä ennen vanhaan on ajateltu ja se että siinä on paljon muutakin kuin se niinku mitä nähdään ja mitä oletetaan. (H3)

Muut haastateltavat lähestyivät sukupuolen moninaisuutta vain vähemmistöjen kautta, jolloin näkemys jäi hieman kapeakatseiseksi. Puhuttiin "niistä" eli ei normiin kuuluvista. Keskusteltaessa sukupuolivähemmistöistä esimerkiksi transsukupuolisista, joidenkin opettajien puheessa ilmeni tietämättömyyttä aiheesta ja toisaalta nuorten sukupuolikokemusten vähättelyä. Haastateltavat kertoivat myös kokemuksista, joissa he olivat vahingossa väärinsukupuolittaneet oppilaan.

Kerran oli sit sellanen joka oli oli biologisesti tyttö mut muuten tota piti koki ilmeisesti olevansa poika ku sitä piti pojaksi kutsua nii kyl ne on niille niinku kovia paikkoja jos niinku vahingossa sanoo väärän nimen.
(H2)

Opettajat näkivät sukupuolen moninaisuuden yleistyneen viime vuosien aikana ja sen näkyvän enemmän koulumaailmassa. Kaikki olivat työuransa aikana kohdanneet nuoria, jotka hakivat vielä omaa sukupuoli-identiteettiään. Pidempään työssä olleet enemmän kuin uran alkupäässä olevat.

Pääosin haastateltavien näkemysten mukaan sukupuolen moninaisuuden huomioiminen oli osa opettajan sukupuolitietoisuutta ja sen nähtiin edustavan tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta sekä kaikkien hyväksymistä. Heidän mukaansa oli tärkeää luoda kaikille turvallinen ilmapiiri ja keskustella oppilaiden kanssa avoimesti. Ratkaisuja pyrittiin esimerkiksi sukupuolivähemmistöjen kanssa löytämään yhdessä liikuntatuntien käytäntöihin, kuten ryhmäjakoihin ja pukuhuonekäytäntöihin, jotta oppilaasta tuntuisi mahdollisimman hyvältä olla liikuntatunneilla. Eräs opettajista nosti tässä vaiheessa haastattelua esille, että jos kaikissa kouluissa olisi automaattisesti kolmas pukutila ja sekaryhmät, tämänkaltaisia keskusteluja olisi huomattavasti vähemmän. Näin oppilaiden, jotka pohtivat omaa sukupuoli-identiteettiään ei tarvitsisi aina liikuntatunnille tullessaan pohtia, mihin pukuhuoneeseen pitäisi mennä tai tuntuuko oma erillisryhmä oikealta.

Puhuessaan sukupuolen moninaisuudesta, eräs haastateltavista kertoi ajattelevansa vaativan paljon rohkeutta olla sukupuolivähemmistöön kuuluva yläkoulussa. Avoimuutta kaivattaisiin kaikkien haastateltavien mukaan kouluihin lisää. Haastateltavien äänensävyissä sekä puheessa välittyi surua ja ärsyyntymistä siitä, miten ahdasta monella on kokea omaa sukupuoltaan tässä yhteiskunnassa. Tilanteeseen toivottiin muutosta.

4.2 Näkemyksiä sukupuolitietoisuudesta opetuksessa

Tässä luvussa kerron millaisia näkemyksiä opettajilla oli sukupuolitietoisesta opetuksesta. Alla olevassa taulukossa nämä näkemykset on tiivistetty alakategorioihin.

TAULUKKO 2. Näkemyksiä sukupuolitietoisesta opetuksesta

Toiminta	Tapa	Syy ja seuraus
Sukupuolisensitiivinen puhe	Oppilaan kutsuminen omalla nimellä, ei "tytöt" ja "pojat" Sukupuolineutraalit sanavalinnat Ryhmäjaot taitojen, ei sukupuolen perusteella	Ei edistetä sukupuolen kaksijaksoisuutta Sukupuolittuneisuuden purkaminen Opettajan tasa-arvo-osaaminen
Stereotyyppien, sukupuoliroolien sekä sukupuolittuneisuuden purkaminen	Oppilaiden kanssa keskustelu Tilanteisiin puuttuminen Eteneminen sekaryhmiä kohti Sukupuolitietoisuuden opettaminen	Yhdenvertaisuuden edistäminen Turvallinen ympäristö Tasa-arvolain noudattaminen
Avoin kommunikointi oppilaiden kanssa	Tiedustellaan oppilaiden toiveita ja tarpeita	Yksilöllisyyden huomioiminen Tasa-arvon edistäminen Kaikilla hyvä olo liikuntatunnilla
Yhdenvertainen ympäristö	Kolmas pukeutumistila Mahdollisuus vaihtaa erillisryhmää Sekaryhmät	Yhdenvertaisuus Tasa-arvo

4.2.1 Sukupuolisensitiivinen puhe

Haastattelujen aikana keskustelimme sukupuolitietoisesta opetuksesta, sen tarpeellisuudesta sekä miten sitä tulisi toteuttaa. Keskustelimme myös siitä, millaisia sukupuolisensitiivisiä keinoja opettajat käyttävät opetuksessaan. Kaikki haastateltavat korostivat puheen merkitystä sukupuolitietoisessa opetuksessa. He kertoivat pyrkivänsä käyttämään sukupuolineutraalia kieltä. Perusteluna tähän oli esimerkiksi se, ettei puheellaan edistetä kaksijaksoisuutta tai sukupuoliteta oppilaita, kuten seuraavassa sitaatissa ilmaistaan.

Pyrin kutsuu oppilaita heidän nimellä, enkä sillee sukupuolittavilla sanoilla esimerkiksi hei tytöt. (H7)

Oppilaiden huomio pyrittiin pääosin saamaan heidän nimellään. Osa haastateltavista kertoi ajoittain unohtavansa tämän ja käyttävänsä

sukupuolittavia termejä, mutta he pyrkivät tietoisesti vähentämään tätä. Osa opettajista toi myös ilmi sen olevan hyväksyttävää sanoa esimerkiksi hei tytöt, jos tietää varmaksi heidän kokevan sukupuolensa näin. Tärkeää oli, ettei tehdä oletuksia kenestäkään heidän sukupuolensa perusteella.

Sukupuolisensitiiviseen puheeseen pyrittiin kiinnittämään huomiota myös esimerkiksi paritanssitunneilla ja ryhmäjakoja tehdessä. Paritansseissa oppilaita kutsuttiin viejäksi ja seuraajaksi, minkä avulla jokainen voi itse valita kumpaan ryhmään haluaa mennä. Ryhmäjaossa oppilaat jaettiin taitojen tai kaverisuhteiden mukaan, eikä sukupuolen perusteella. Oppilaat saattoivat joskus itse pyytää tyttö-poika-jakoja, mutta opettajat ei itse kehottaneet itse tähän. Antaessa oppilaiden itse jakaantua ryhmiin mahdollistettiin se, että myös sukupuolivähemmistöön kuuluva oppilas sai mahdollisuuden valita itse oma ryhmänsä. Lisähuomiona osa opettajista kertoi puhuvansa x opettajan ryhmistä eikä esimerkiksi tyttöjen ja poikien erillisryhmistä. He myös puhuivat punnerruksista eikä naisten punnerruksista, koska kokivat tämän keinona purkaa sukupuolittuneisuutta.

Sukupuolisensitiivinen kielenkäyttö nähtiin olevan osa opettajan tasa-arvo-osaamista. Kaikki haastateltavat eivät kuitenkaan kiinnittäneet asiaan huomiota opetuksessaan. Eräs opettaja kertoi yrittävänsä vähentää sukupuolittavien termien käyttöä.

No mä yritän puhua henkilöistä [naurahdus] ja niinku et mä en puhuis niinku tytöistä tai pojista... tämmösiä niinku käytännön juttuja on ja se on niinku siinä. (H2)

Osa opettajista vaikutti olevan hieman välinpitämättömiä tai tietämättömiä aihetta kohtaan. Eräs opettaja huomasi esimerkiksi väärinsukupuolittavansa transnuoria ajoittain mutta pohti sitä, miksi oppilaat loukkaantuivat tästä. Toinen opettaja taas kertoi pelkäävän olevansa epäkohtelias, jos hän käyttää sukupuolineutraalia kieltä. Hän koki "hei tytöt" -huudon paljon nopeammaksi ja helpommaksi.

4.2.2 Stereotyyppien, sukupuoliroolien sekä sukupuolittuneisuuden purkaminen

Haastateltavista enemmistö tiedosti olemassa olevia stereotyyppioita ja sukupuolirooleja, jotka ovat haitallisia sukupuoli-identiteetin kehitykselle. He

näköivät liikuntatunnit paikkana, jossa oli mahdollista purkaa näitä stereotyyppioita aktiivisesti esimerkiksi puuttamalla tilanteisiin, joissa oppilaat kyseenalaistivat toistensa taitoja sukupuolen vuoksi. Näihin tilanteisiin puututtiin matalalla kynnyksellä. Kommentteja ei sivuutettu ja oppilaiden kanssa keskusteltiin avoimesti, sillä tarkoituksena oli luoda psyykkisesti ja fyysisesti turvallinen ympäristö kaikille. Tässä esimerkissä näkyy se, miten opettaja oli puuttunut oppilaiden sukupuolittuneeseen kommentointiin.

...kasiluokkalaiset pojat oli sitä mieltä, että se oli ihan paska se peli koska se oli naisten kisa. Sit me keskusteltiin, että mikä siinä sitten mätti ja onko se oikeasti, että se peli on ollut huonoa vai onko sulla joku oma asenne vaikka taustalla että miksi aattelet näin. (H1)

Puuttumista pidettiin tärkeänä yhdenvertaisuuden vuoksi. Tämä koettiin tapana muuttaa oppilaiden asenteita ja lisätä heidän sukupuolittietoisuuttaan. Eräs haastateltava mainitsikin, että usein kommentointi johtui oppilaiden tietämättömyydestä aiheeseen, minkä vuoksi nämä tilanteet olivat myös hyviä kasvatushetkiä. Hänen mukaansa oli tärkeää kertoa oppilaille, että enemmistö maailmassa on miehiä tai naisia mutta on myös suuri joukko ihmisiä, jotka eivät koe olevansa kumpaakaan. Ongelmana tässä nähtiin olevan se, että monia lapsia kasvatetaan perheessä, jossa on binäärinen sukupuolikäsitys. Tämän vuoksi heidän maailmankuvansa saattaa järkkyyä koulussa.

Opettajat nostivat esille, että keskustelua sukupuolesta on liikuntatunneilla jopa yllättävän usein. Liikuntatunnit nähtiin hyvänä paikkana purkaa sukupuolittuneisuutta ja opettaa, että jokainen on arvokas juuri sellaisena kuin on. Tätä painotettiin liikuntatunneilla usein, mikä oli haastateltavien mukaan tapa olla sukupuolisensitiivinen. Tarkoituksena oli opettaa avomielisyyttä oppilaille.

Stereotyyppiat ja niiden purkaminen ilmenivät keskusteluissa seka- ja erillisryhmistä. Yleisesti sekaryhmissä nähtiin paljon hyvää. Eräs opettaja jopa nosti esille, että sekaryhmillä edistetään sukupuolten välistä tasa-arvoa.

Mun esihenkilö on niin kun sanonut ihan suoraan että ei hän voisi tehdä enää erillisryhmiä niinku ihan lainkaan mukaan että ei me voida jakaa niinku erikseen tyttöjen liikunta ja poikien liikunta vaan ne on niinku sekaryhmiä että ei hän tiedä miten muissa kouluissa sitten kierretään lakipykälät ja muut niinku tämmöiseen tasa arvon ja yhdenvertaisuuden puitteissa. (H6)

Haastatteluun osallistui kaksi liikunnanopettajaa, jotka opettivat vain sekaryhmiä liikuntatunneilla. Heidän mukaansa on vanhanaikainen ajatus ajatella, ettei tytöt ja pojat voisi olla samassa liikuntaryhmässä. Opettajan taitoihin kuuluu eriyttäminen, minkä pitäisi onnistua oli ryhmässä kuinka monta sukupuolta tahansa.

...että ne ymmärtäisi ne opettajat että se ei ole siitä kiinni että mitä sukupuolta siellä on vaan mun mielestä se on enemmän niinku opettajasta itestä ja niistä asenteista...se vaatii vaan sitä eriyttämistä ja taitoa niinku siihen. (H6)

Kaikkien opettajien mukaan sukupuolittuneisuuden purkaminen ei kuitenkaan ollut tärkeä osa työtä. Osa sivuutti tilanteita, joissa olisi ollut mahdollista purkaa sukupuolittuneisuutta. Eräs opettaja kuvasi, että sukupuolesta keskustelu on terveystiedon asia, ei liikuntatunnin.

Oppilaita jaettiin joidenkin haastateltavien toimesta tyttö- ja poikaryhmiin myös sekaryhmissä. Seuraavassa sitaatissa käy ilmi tilanne, jossa opettaja itse kehotti oppilasta siirtymään toiseen erillisryhmään, sillä hän pelkäsi, että oppilasta kiusattaisiin sen hetkisessä erillisryhmässä. Näin oppilaasta tehtiin oletus hänen sukupuolensa perusteella ja sukupuolittuneisuus jätettiin purkamatta.

Mä vähän niinku silleen huomaamatta heidät ohjasin siihen tyttöjen ryhmään, että se oli selkeä että mä ajattelin että se hyötyykin ehdottomasti enemmän siitä että saa olla omia itseään siellä ja kysyin kuitenkin onko sulle ok, niin joo on. (H5)

Joissakin vastauksissa sukupuolittunut huutelu yhdistettiin "hölmöön käytökseen", johon ei puututtu vakavasti, kuten seuraavassa sitaatissa sanotaan.

Siellä niin kun tulee tällöistä kommenttia että tytöt menkää vaihtoon kun te ette osaa ja niinku semmoista mut mä ajattelin että sekin jo enemmän taas sitten niin kun siihen liittyvää että oppilaalla vaan on niinku huonot käytöstavat (H5)

Enemmistö opettajista pyrki liikuntatunneilla siihen, että kaikille oppilaille pidetään samoja lajeja liikuntatunneilla. He näkivät tämän tapana purkaa sukupuolittuneisuutta ja olla yhdenvertainen sukupuolten suhteen.

4.2.3 Kommunikointi oppilaiden kanssa ja yhdenvertainen ympäristö

Haastateltavien näkemysten mukaan avoimen kommunikoinnin avulla voitiin toimia sukupuolisensitiivisesti oppilaiden kanssa. Tämä toteutui tiedustelemalla oppilaiden, erityisesti sukupuolivähemmistöjen toiveita ja tarpeita. Näin mahdollistettiin paremmin yksilöllisyys liikuntatunneilla, sillä tarkoituksena ei ole opettaa yhtä ryhmää, vaan kohdella kaikkia tasa-arvoisesti. Hyvään kommunikointiin kuului heidän mukaansa hyvä oppilaantuntemus.

Eräs opettaja sanoi, ettei ole mitään tiettyä oikeaa kaavaa, miten pitäisi toimia esimerkiksi tilanteessa, jossa oppilas haluaa vaihtaa toiseen erillisryhmään. Silloin oppilaan kanssa on tärkeää keskustella, mikä hänestä tuntuisi hyvältä ja olla keskustelussa aidosti läsnä. Oppilaalta tulisi kysyä, millaisia tunteita ja tarpeita hänellä on, jolloin voitiin toimia kunnioittavasti kaikkia kohtaan. Oppilaat, jotka pohtivat sukupuoli-identiteettiään, saattoivat opettajan näkemyksen mukaan kaivata enemmän tukea, ja opettajan tulisikin hänen mukaansa muistaa, että nuoret käsittelevät hyvin vaikeita asioita arjessaan pohtiessaan sukupuoli-identiteettiään.

Haastateltavien mukaan opettajien tehtävänä olisikin lisätä sukupuolten välistä tasa-arvoa ja vähentää oppilaiden epämiellyttäviä tunteita, joita koulun sukupuolittuneet käytänteet saattavat aiheuttaa. Tämä tulisi huomioida mahdollisuutena kolmanteen pukeutumistilaan sekä mahdollisuutena valita kummassa ryhmässä haluaa liikkua, jos koulussa on vielä erillisryhmät käytössä. Haastateltavien opettajien kouluissa joissakin oli kolmas pukutila valmiina ja osa tarjosi vaihtoehtoisesti omaa pukeutumistilaansa oppilaille. Mahdollisuutta kolmanteen pukeutumistilaan pidettiin tärkeänä, jotta kaikilla olisi hyvä ja turvallinen olla siellä missä vaihtaa vaatteita. Yksi opettajista kertoikin, että pukuhuonekeskustelu käydään jo syksyn alussa, jotta oppilaat tietävät heillä olevan mahdollisuus pukeutua ja peseytyä kolmannessa tilassa.

Yhden opettajan näkemyksen mukaan kolmas pukeutumistila ei ole välttämätön.

Me ei niinku kouluna pystytä vastaamaan siihen huutoon, että tarvitsisi olla erillisiä pukuhuoneita kaikille sukupuolille. (H2)

Lähes kaikilla haastatteluun osallistuneista oli kokemuksia siitä, että oppilas on halunnut siirtyä toiseen erillisryhmään ja tilanteissa on oltu joustavin sekä avoimin mielin. Ne, joilla ei ollut kokemusta ryhmävaihdosta, kertoivat olevansa kannustavia, jos tilanne tulisi vastaan. Seuraavissa sitaateissa opettajat kuvailevat ajatuksiaan oppilaan kertoessa toiveesta siirtyä toiseen erillisryhmään.

Jos niin kun nähdään että oppilaan on parempi olla vaikka siellä tuota niin kun poikien ryhmässä niin sinne voi sitten niinku mennä että no problem sillai avoimia joustavin mielin niissä. (H5)

Huomioidaan erilaisia tarpeita, että jos vaikka tota oppilas kokee et hän ei halua käyttää tyttöjen tai poikien pukuhuonetta esimerkiksi, niin sitten hänelle järjestetään joku korvaava tila siellä. (H1)

Eräs opettaja nosti esille, ettei oppilaan tarvitsisi kokea tällaisia tunteita, jos kaikkialla olisi sekaryhmät. Opettajat olivatkin pääosin sitä miltä, että kouluissa tulisi olla vain sekaryhmiä, sillä tämä olisi yhdenvertaista. Muutamat haastateltavat olivat erillisryhmien puolella oppilaiden fyysisten erojen vuoksi, jotka yhdistettiin sukupuoleen.

Eräs opettaja nosti esille, ettei hän tietäisi miten tässä tilanteessa pitäisi toimia, jos oppilas haluaisi vaihtaa ryhmää, sillä hän on itse opettanut vain sekaryhmiä. Opettaja ihmetteli, ettei koulutuksessa puhuttu tästä, sillä asia on hyvin yleinen nykypäivänä. Hän lähtisi selvittämään asiaa rehtorilta, jos tilanne tulisi kohdalle.

4.3 Valmiudet

4.3.1 Koulutus

Haastatteluun osallistuneista opettajista osa oli käynyt yliopisto-opintojensa aikana kaksi kurssia, joissa puhuttiin sukupuolitietoisuudesta. He kertoivat saaneena kursseilta ymmärrystä termeistä sekä kannustusta yhdenvertaisuuteen opetuksessaan. Osa koki saaneensa hyviä valmiuksia kursseilta toimia sukupuolitietoisesti, vaikka enemmistön mukaan asiaa ei kuitenkaan käsitelty tarpeeksi sen merkityksellisyyteen nähden. Konkreettisia vinkkejä sekä apua käytäntöihin tarvittaisiin heidän mukaansa lisää

koulutukseen. Pidempään työssä olleiden yliopistokoulutuksen aikana sukupuolittietoisuudesta ei puhuttu lainkaan ja opetus oli heidän kokemustensa mukaan sukupuolittunutta.

Konkretiaa toivottaisiin koulutukseen lisää esimerkiksi tapausesimerkkien avulla. Esimerkkien puute oli aiheuttanut osalle haastateltavista epävarmuutta työelämässä, sillä he eivät tieneet, miten sukupuolittuneisuutta voisi purkaa tai miten sukupuolivähemmistöjä otetaan huomioon opetuksessa. Osa ehdotti, että liikunnanopettajille tarjottaisiin koulutuksensa aikana mahdollisuus päästä esimerkiksi keskustelemaan sukupuolivähemmistöjen kanssa liikunnanopetuksesta ja sen käytännöistä sekä ylipäättään tavata henkilöitä, jotka eivät kuulu perinteiseen sukupuolijakaumaan, kuten seuraavassa sitaatissa kuvaillaan.

Se olisi ollut oikeastaan hyvä juttu ja monelle ehkä vähän semmoinen niinku silmiä avaava juttu että ahaa että okei okei että tää ei olekaan mikään niinku kuviteltu asia [viittaa muunsukupuolisuuteen]. (H1)

Erään haastateltavan mukaan monet liikunnanopettajat eivät ole ennen työelämäänsä siirtymistä koskaan kuulleet sukupuolivähemmistöjen näkökulmia, mikä vaikeuttaa yhdenvertaista toimintaa työelämässä. Haastateltavien mukaan ilman ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta, valmiudet toimia sukupuolittietoisesti ovat huomattavasti heikommat.

Yhdelle opettajalle jäi koulutuksestaan päällimmäisenä mieleen, miten laidasta laitaan mielipiteitä sukupuoliteemoihin oli. Hänen kokemuksensa mukaan osa opiskelijoista pohti aktiivisesti, miten yhdenvertaisuutta voitaisiin edistää työelämässä. Toiset taas kyseenalaistivat sitä, miksi pohdintaan tulisi käyttää aikaa, kun enemmistö tunnustaa olevansa joko tyttöjä tai poikia. Haastateltavan mukaan oli kuitenkin positiivista, että näin kapeakatseisesti ajattelevat olivat äänekkäässä vähemmistössä kursseilla.

Erään haastateltavan kokemus koulutuksen antamista valmiuksista oli heikko. Hänen mukaansa yliopiston opettajien antama malli oli stereotypisoivaa ja sukupuolittunutta. Tämä koettiin ristiriitaisena, sillä heitä opetettiin sukupuolittuneesti, mutta heidän pitäisi osata toimia toisin. Pelkkä puhe sukupuolittietoisuudesta ei riittänyt ja luentojen määrä oli vähäinen.

Yliopisto-opintojen jälkeen koulutuksiin ei osallistuttu niiden maksullisuuden ja ajankohdan vuoksi. Joidenkin mukaan niitä ei edes ole ollut tarjolla, joten perehtyminen on ollut omalla vastuulla. Eräs opettaja kertoi, ettei heidän koulussaan opettajat saa itse edes valita, mihin koulutuksiin osallistua koulutuspäivillään. Seuraavassa sitaatissa eräs haastateltava kertoi kokemuksestaan valmistumisen jälkeen tapahtuneesta kouluttautumisesta.

Ei ole kyllä koulu tarjonnut, että ehkä sitten enemmän se on ollut niinku omalla omalla vastuulla ja niinku sitä että on ollut itse kiinnostunut asioista. (H6)

Poikkeuksena oli yksi pidemmän työuran tehnyt, joka kertoi osallistuneensa kaikkiin tarjolla oleviin koulutuksiin oman kiinnostuksensa vuoksi. Hän halusi olla ajan tasalla sukupuoleen liittyvistä teemoista.

4.3.2 Oma kiinnostus ja media

Enemmistö haastateltavista kertoi olevansa kiinnostuneita sukupuolitietoisuudesta ja sukupuoleen liittyvistä teemoista. Tämä välittyi jo siinä, että tutkimukseen haluttiin ylipäättään osallistua. Haastateltavat kokivat, että oma kiinnostus on johtanut siihen, että aihe koettiin tärkeänä ja haluttiin edistää lasten hyvinvointia sekä sukupuolten tasa-arvoa koulussa.

Mä oon itse silleen kun mä niinku kiinnostaa nää jutut ja pitänyt yritän ainakin olla aika niinku woke. (H6)

Kiinnostuksen vuoksi he seurasivat aihetta enemmän, ja heillä oli mielenkiintoa sekä lukea että perehtyä siihen. Osa seurasi aihetta koskevia julkaisuja aktiivisesti ja osa epäaktiivisesti. He lukivat uutisia ja artikkeleita sekä hakivat tietoa netistä. Näitä olivat esimerkiksi Helsingin Sanomat, Liito-lehti sekä Setan sivut. Osa mainitsi myös kuuntelevansa podcasteja, joissa puhuttiin sukupuoleen liittyvistä teemoista, minkä lisäksi he kertoivat seuraavansa liberaaleja vaikuttajia sosiaalisessa mediassa.

Some on vaikuttanut tosi paljon siihen, miten ajattelen sukupuoliasioista. (H7)

He kokivat saaneensa valmiuksia sukupuolietoisuuteen mediasta. Se on vaikuttanut heidän suvaitsevaisuuteensa sekä haluun edistää yhdenvertaisuutta omassa työssään. Median seuraaminen nähtiin tärkeänä pysyäksään kärryillä yhteiskunnan kehityksessä sekä uusimmista termeistä.

Opettajien puheesta välittyi aito kiinnostus oppilaista. Enemmistö heistä näki sukupuolietoisen opettamisen ja sukupuolisensitiivisyyden opetuksessa olevan erittäin tärkeää. Erään opettajan mielestä se oli luonnollinen osa opetusta, kun taas jotkut kokivat, että asiaa tulee aktiivisesti miettiä. Vastauksissa nostettiin esille, että opettajien tulee osata olla tasa-arvoisia ja aidosti haluta edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa opetuksessaan, jotta oppilaiden hyvinvointia voidaan oikeasti edistää.

4.3.3 Kokemus ja lähipiirin kanssa keskustelu

Kaikki haastateltavat kokivat, että eniten valmiuksia on antanut kokemus työelämässä. Oppilaiden kanssa keskusteleminen ja heidän kohtaamisensa oli opettanut paljon, sillä oppiminen on ollut vastavuoroista. Osalla kokemusta oli kertynyt paljonkin ja osalla vähemmän. Muutaman vuoden työurastakin oli koettu oppineensa paljon, kuten seuraavassa sitaatissa sanotaan.

Koen silti, että kaikista eniten mä oon oppinut tosta kaikesta niin kun nyt näiden muutaman vuoden aikana mitä on ollut töissä. (H6)

Työelämässä oli heidän mukaansa mahdollista kohdata oppilaita, jotka pohtivat omaa sukupuoli-identiteettiään, mikä saattaa yläkoulun aikana vaihdella paljonkin. Eräs haastateltava toivoi, että kaikki opettajat kohtaisivat näitä tilanteita uransa aikana ja niitä mietittäisiin omassa arjessakin enemmän. Työelämässä oli myös mahdollista pohtia, miten sukupuolittuneisiin tilanteisiin tulisi puuttua.

Oppilaiden lisäksi opettajat kertoivat keskustelevansa aiheesta kollegoidensa. Tämän koettiin antavan vertaistukea ja toisaalta ratkaisuja löydettiin yhdessä. Myös oman lähipiirin kanssa käytyjen keskustelujen avulla koettiin saavan mahdollisuus jakaa ajatuksia ja oppia yhdessä uutta.

Kyllä se on semmoinen aihe, joka kuitenkin niinku puhututtaa ja mietityttää. (H5)

Keskusteluissa oli pohdittu yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa sukupuolen suhteen koulussa sekä omaa roolia opettajana tähän liittyen.

5 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä tutkielmassa tarkoitukseni oli selvittää, millaisia näkemyksiä liikunnanopettajilla on sukupuolittietoisuudesta ja sukupuolittietoisen opetuksen. Lisäksi tarkastelin, millä tavalla liikunnanopettajat ovat omien näkemystensä mukaan saaneet valmiuksia sukupuolittietoiseen opetukseen. Tässä luvussa esittelen keskeisimmät tutkimustulokset kysymys kerrallaan sekä millaista pohdintaa niistä sain aikaan.

Tähän tutkimukseen osallistuneista opettajista enemmistö kertoi olevansa kiinnostuneita sukupuolittietoisuudesta, mikä välittyi myös siinä, että he ylipäättään halusivat osallistua tutkimukseen. He kertoivat sukupuolittietoisuuden olevan heidän näkemyksensä mukaan merkityksellistä opettajan työssä. Haastatteluun osallistuneet opettajat osasivat tarkastella sukupuolta sosiaalisesta ja kulttuurisesta näkökulmasta ja he huomasivat erilaisia sukupuolittuneita käytänteitä liikunnanopetuksessa, mikä on Huuskan (2019) mukaan sukupuolittietoisuuden määritelmä. Opettajat myös tiedostivat tasa-arvo-osaamisen liittyvän sukupuolittietoisuuteen. Näkemykset liittyen sukupuoleen, sukupuolen moninaisuuteen sekä liikunnan sukupuolittuneisiin käytänteisiin paljastivat kuitenkin myös aukkoja sukupuolittietoisuudesta, joita olisi syytä koulutuksen avulla paikata.

Sukupuolittuneita käytänteitä tunnistettiin liikunnanopetuksessa ja osa opettajista pyrki myös niitä aktiivisesti purkamaan. Erityisesti puhe keskittyi erillis- ja sekaryhmien sukupuolittuneisuuteen. Selkeä ero esiintyi siinä, että uran alkupäässä olevat olivat sekaryhmien puolella ja pidempään työssä olleet erillisryhmien puolella. Hill, Harmon sekä Knowles (2012) toivat tutkimuksessaan esille, että sekaryhmäopetus ehkäisee oppilaiden syrjintää sekä edistää sukupuolten tasa-arvoa. Tiedostan, ettei asia ole täysin yksiselitteinen, mutta koen pidempään työssä olleiden perustelut sukupuolten välisistä fyysisistä sekä luonteenpiirteiden eroavaisuuksista rajoittuneina siihen, ettei kouluissa voitaisi

siirtyä sekaryhmäopetukseen. Opettajan oma asenne ja taito eriyttää opetusta voivat vaikuttaa siihen, miten sekaryhmät saadaan toimimaan. Tähän tarvittaisiinkin asenne- ja arvomaailman tarkastelua opettajien keskuudessa, sillä erillisryhmäopetus vahvistaa käsitystä vain kahden sukupuolen olemassaolosta. Tämä tuottaa Kokkosen (2017) mukaan ongelmia oppilaille, jotka eivät samaistu tyttöihin tai poikiin.

Opettajien näkemysten mukaan sukupuolitietoisuuteen kuuluu se, ettei oppilaista oleteta mitään heidän sukupuolensa perusteella. Opettajat kuitenkin tiedostivat sukupuoleen liittyviä stereotypioita. Osa heistä pyrki purkamaan näitä opetuksessaan, kun taas osa ylläpiti niitä mahdollisesti tiedostamattaan. Oletukset oppilaiden luonteenpiirteistä ja fyysisistä ominaisuuksista sukupuolen vuoksi ovat haitallisia ja ne asettavat oppilaan toiminnalle kapeat raamit. Ne ovat myös haitallisia oppilaan sukupuoli-identiteetin kehitykselle. Stereotyyppien vuoksi yksilöt nähdään hyvin yksipuolisesti ja heidän osaamisensa jää kokonaan tai osittain hyödyntämättä (Salmenkangas, 2006). Jos opettajan ajattelu sisältää sukupuolittuneisuutta, voidaan päätyä tasa-arvon edistämisen sijaan edistämään epätasa-arvoa. Opettajien velvollisuutena on tasa-arvon edistämistä luotujen säädösten, kuten tasa-arvolain (Seta, n.d.), YK:n yleissopimuksen sekä opetussuunnitelman (2014) mukaan edistää tasa-arvoa, joten tähän tarvitaan muutosta.

Oletuksia sukupuolesta tehtiin myös esimerkiksi tilanteessa, jossa opettaja otti itse esille oppilaan siirtämisen toiseen erillisryhmään, ajatellen tämän olevan hänelle parempi vaihtoehto liikuntatunneilla. Näin oppilaasta tehtiin omien ennakkoluulojen perusteella oletus, mikä saattaa jopa horjuttaa oppilaan sukupuoli-identiteettiä. Jokaisen kasvatuksen ammattilaisen tulisi toiminnallaan tukea ja lujittaa oppilaan identiteetin kehitystä (Opetushallitus, 2014), eikä päinvastoin. Mahdollistaakseen tämän, kasvattajien ei tulisi rajoittaa yksilön toimintaa, vaan antaa jokaiselle tilaa tuoda omaa sukupuoltaan esille haluamallaan tavalla. Jos ryhmiä ajatellaan homogeenisenä, niihin liitetään oletuksia, jotka vaikuttavat siihen, miten oppilaita kohdataan. Sukupuolisensitiiviseen toimintaan kuuluukin herkkyyys tunnistaa toiminnassaan tiedostamattomia tekijöitä, jotka vaikuttavat suhtautumiseen sukupuoliä kohtaan (Syrjäläinen & Kujala, 2010).

Liikunnanopettajien ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta tulisi tämän tutkimuksen perusteella lisätä. Lähes kaikki opettajat lähestyivät käsitettä pääosin sukupuolivähemmistöjen kautta, mikä jättää ison osan käsitteestä huomioimatta. Kuten teoriaosuudessa tuotiin ilmi, sukupuolen moninaisuus tarkoittaa, että ihminen ilmaisee ja kokee sukupuoltaan monin eri tavoin (Lehtonen, 2010). Tarkoituksena olisi antaa jokaisen ilmaista sukupuoltaan haluamallaan tavalla, mutta puhuessamme ”muista” tai ”normaalista”, osoitamme tiettyjen sosiaalisten normien ohjaavan omaa ajatteluamme. Ajattelumme sisältäessä sukupuolinormatiivisuutta (Alanko, 2014), emme anna täyttää mahdollisuutta monipuolisesti sukupuolisena olemiseen. Tämä rajoittaa myös opettajan sukupuolitietoisuutta, jonka tarkoituksena olisi lisätä tietoa sukupuolen moninaisuudesta. Jos sukupuolesta saatavilla oleva tieto on hyvin yksipuolista tai kasvuympäristö on kovin heteronormatiivinen, lapsen voi olla vaikea tunnistaa omaa identiteettiään (Vilka, 2010).

Haastatteluiden aikana huomasin, että sukupuolen ja seksuaalisuuden käsitteitä sekoitettiin ajoittain keskenään. Ihmisten sukupuoli-identiteetin perusteella ei voi päätellä heidän seksuaalista suuntautumistaan (Kokkonen, 2017), joten olisi merkityksellistä tarkentaa termien merkitystä ja lisätä tietoisuutta sukupuoli-identiteettiin liittyvistä aiheista opettajille koulutuksen aikana, jotta oppilaiden sukupuoli-identiteettiä voidaan vahvistaa. Lapsen oikeuksiin sisältyykin oikeus kasvuympäristöön, joka tukee hänen sukupuoli-identiteettinsä kehitystä (Vilka, 2010).

Osa opettajista ilmaisi sivuuttavansa sukupuolittunutta huutelua liikuntatunneilla. Heidän tulkintansa mukaan tämä oli vain hölmöä käytöstä, johon ei nähty syytä syventyä tarkemmin. Kokkonen (2017) mukaan moni tulee sukupuoli-identiteettinsä ja sukupuolen ilmaisunsa vuoksi syrjityksi, mikä on sekä kansallisen että kansainvälisen lainsäädännön vastaista. Opettajat tarvitsevatkin lisää koulutusta ja valmiuksia puuttua sukupuolen vuoksi tapahtuvaan syrjintään, sillä tutkimusten mukaan sukupuolivähemmistöt kokevat syrjintää erityisesti liikuntatunneilla (Huotari, 2011; Taavetti, 2015). Sukupuolittuneisuuden purku tai vähintään lieventäminen on perusopetuksen tasa-arvotyön yksi keskeisimmistä pyrkimyksistä (Opetushallitus, 2016). Yhdenvertaisuuden esteenä onkin usein arkitilanteisiin piiloutunut syrjintä, joka saattaa jäädä piiloon, sillä yhteiskunnassa uskotaan vallitsevan kiistämätön tasa-arvo (Salmenkangas, 2005).

Opetushallituksen (2016) mukaan perusopetuksen tehtävänä on edistää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa, jonka lisäksi opetussuunnitelma (2014) painottaa, että opetuksen tulee olla sukupuolitietoista. Asiakirjat ohjaavat opettajia toimimaan tavalla, johon koulutus ei itsessään anna tarpeeksi valmiuksia. Koulutus antaa haastateltavien mukaan ymmärrystä termeistä ja kannustaa suvaitsevaisuuteen, mutta konkretia on heidän näkemystensä mukaan vielä vähäistä. Valmiuksia sukupuolitietoisesti toimimiseen haettiin koulutuksen lisäksi mediasta, lähipiirin ja oppilaiden kanssa käydyistä keskusteluista sekä oman kokemuksen kautta. Oma kiinnostus vaikutti opettajien kokemusten mukaan siihen, kuinka paljon asiaan pyrittiin perehtymään.

Uran alkupäässä olevat liikunnanopettajat olivat käsitelleet sukupuolitietoisuutta kahdella kurssilla yliopisto-opintojensa aikana. Kurssien sisällöissä mainitaan, tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen sekä oppilaiden havainnointi heterogeenisessä opetusryhmässä (Jyväskylän yliopisto, n.d.). Konkretian vähäisyyden vuoksi opettajat olivat pohtineet sukupuolitietoista opetusta kunnolla vasta työelämässä. Pidemmän työuran tehneet eivät olleet opintojensa aikana opiskelleet mitään sukupuolitietoisuuteen liittyvää, joten termit sukupuolitietoisuuteen olivat heille heidän oman näkemyksensä mukaan jokseenkin vieraita.

Kaikki haastateltavat yhtä lukuun ottamatta kertoivat, ettei heillä ole valmistumisen jälkeen ollut mahdollisuutta kouluttautua sukupuolitietoisuuteen. Tämä on johtunut joko koulutusten huonosta ajankohdasta, maksullisuudesta tai kiinnostuksen vähäisyydestä. Näin henkilöt, jotka eivät saaneet tarpeellista tietoa koulutuksensa aikana, joutuvat hankkimaan valmiutensa muuta kautta. Sama velvollisuus yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämistä kohtaan koskee kuitenkin myös heitä, jotka ovat käyneet koulutuksensa aikana, jolloin sukupuolitietoisuudesta ei puhuttu. Sanders (2016) avaa teoksessaan ongelmaa, jossa opettajia ei saada tarpeeksi hakeutumaan tarjolla oleville kursseille. Hänen mukaansa koulutuksista tulisi tehdä helpommin saatavilla olevia ja houkuttavampia osallistua. Omat ajatukseni ovat yhtäläisiä hänen kanssaan. Tämän tutkimuksen pohjalta voidaan todeta, että lisäkoulutus aiheesta on tarpeellista, jotta opettajat voisivat työelämässään edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa. Lisäämällä koulutusta noudatettaisiin tasa-arvolakia sekä toteutettaisiin opetussuunnitelman tavoitetta edistyksellisemmin.

Aiemmassa tutkimuksessa on nostettu esille, että opettajankoulutuksen aikana olisi järkevämpää käyttää enemmän aikaa syvällisempään keskusteluun sen sijaan, että asia käydään pintapuolisesti ja nopeasti (Sanders, 1996). Ajatus- ja toimintamallien muutos ei tapahdu muutamalla luennolla, vaan opettajille tulisi tarjota mahdollisuuksia pohtia omia näkemyksiään. Kokkonen (2015) onkin ehdottanut, että opettajankoulutuksessa tulisi olla mahdollisuus tarkastella ja pohtia omaa sukupuoli-identiteettiä, sekä sukupuoleen liittyviä arvoja ja asenteita. Näin mahdollistettaisiin paremmat valmiudet sukupuolitietoiseen opetukseen työelämässä.

Myös Hynnisen ja Lahelman (2008) mukaan opettajankoulutukseen tulisi sisältyä mahdollisuus havaita ja ymmärtää sukupuolittuneita prosesseja. Kuten aiemmin mainittiin, lähes kaikki liikunnanopettajat osasivat kertoa, millaisia sukupuolittuneita käytänteitä liikuntatunneilla edelleen ylläpidetään, mutta vain osa kertoi pyrkivänsä purkamaan niitä. Tasa-arvo-osaamiseen kuitenkin kuuluu sukupuolittuneisuuden tunnistaminen sekä sen purkaminen. Turpeisen ym. (2011) mukaan liikunnanopettajankoulutus tarvitsee erityisesti teoreettista tietoa sukupuolisosialisaatiosta, sukupuolirooleista, liikunnan ja urheilun sukupuolittuneista käytänteistä, yleisestä yhteiskunnan sukupuolijärjestelmästä ja tasa-arvolainsäädännöstä. Tietoa olisi hyvä lisätä myös valmistumisen jälkeisiin koulutuksiin, sillä erityisesti opettajat, jotka ovat käyneet koulutuksensa aiemmin, tarvitsevat tätä osaamista ja pohdintaa. Pohtiminen yksin ja yhdessä vertaisten kanssa olisi merkityksellistä tulevaisuuden liikunnanopettajien opettajaidentiteetin kehittymisen kannalta (Kokkonen, 2015).

Yhteenvetona koen, että ymmärrys sukupuolitietoisuudesta on menossa hyvään suuntaan mutta matka siihen, että tämä näkyy kaikkien opettajien arvoissa ja asenteissa on vielä kesken. Koulutuksen kehittämiseksi ja lisäkoulutukselle on tarvetta, jotta useammat opettajat saavat valmiuksia toimia sukupuolitietoisesti ja tätä kautta voivat edistää sukupuolten tasa-arvoa. Opettajat sanoivat tutkimuksen päätteeksi tämän olleen hyvä mahdollisuus reflektoida omaa osaamistaan. Toivoisinkin, että jatkossa useammille opettajille ja opettajaksi opiskeleville tarjottaisiin mahdollisuuksia pohtia, mitä merkitsee olla sukupuolitietoinen toimija ja millä tavalla voisi itse vaikuttaa sukupuolten tasa-arvon edistämiseen koulussa.

6 LUOTETTAVUUS JA EETTISYYS

6.1 Luotettavuus ja eettisyys

Cohenin (2018) mukaan tutkimusta tehdessä, erilaiset eettiset ohjeet, käytänteet, lait sekä määräyksen vaikuttavat siihen, mikä tutkimuksessa on hyväksyttävää ja mikä ei. Hänen artikkelissaan puhutaan siitä, että ihmisiä tutkiessa, on otettava huomioon esimerkiksi tutkimuksen vaikutus osallistujiin. Tämän vuoksi keskustelimme jokaisen haastattelun jälkeen osallistujien kanssa, millaisia ajatuksia ja tunteita tutkimuksen aiheen käsittely sai heissä aikaan, sillä aiheena sukupuolitietoisuus voi olla hyvin sensitiivinen. Kaikki haastateltavat toivat yksimielisesti esille, että haastattelu oli positiivinen kokemus. Osa haastateltavista toi myös ilmi, miten tärkeää aiheen reflektointi opettajan työssä on sen merkityksellisyyden vuoksi.

Haastattelututkimuksen liittyä monia eettisiä kysymyksiä kohdistuen luottamuksellisuuteen. Tämä ilmenee Ruusuvuoren ja Tiittulan (2005) mukaan haastateltavien anonymiteettina, tietojen luottamuksellisena käsittelynä ja säilytyksenä sekä haastateltavien totuudenmukaisena tiedottamisena. Näitä kohtia olen huomionnut haastateltaville lähetetyssä saatekirjeessä sekä tietosuojailmoituksessa. Lomakkeissa tiedotettiin tutkimuksen etenemisestä ja tavoitteista, henkilötietojen käsittelystä, tutkimuksen vapaaehtoisuudesta sekä anonyymiudesta.

Tärkeänä huomiona eettisyyden suhteen voidaan Ruusuvuoren ym. (2010) sekä Kuulan (2011) mukaan pitää hyviä tieteellisiä käytäntöjä, jotka koostuvat esimerkiksi eettisesti kestävästä tiedonhankintamenetelmästä, tutkimustulosten omistajuutta sekä aineiston säilyttämisestä koskevista kysymyksistä ja niiden merkitsemisestä oikeaoppisesti. Kuula (2011) avaa, että hyvissä tieteellisissä käytännöissä tutkija toteuttaa tiedeyhteisön hyväksymiä toimintatapoja, kuten rehellisyyttä, huolellisuutta sekä tarkkuutta tutkimustyössä, mikä näkyy tulosten tallentamisessa, esittämisessä sekä tutkimustulosten arvioinnissa. Oikeaoppinen

viittaaminen antaa kunnioitusta muiden tutkijoiden saavutuksille ja antaa mahdollisuuden lukijalle päästä tutustumaan alkuperäisiin lähteisiin (Kuula, 2011), minkä vuoksi kiinnitin tähän erityisen tarkasti huomiota tutkimuksen aikana. Tämä lisää Kuulan (2011) mukaan myös tutkimusprosessin läpinäkyvyyttä ja luotettavuutta.

Eskolan ja Suorannan (2008) mukaan hyvään eettiseen käytäntöön kuuluu henkilöiden tunnistettavuuden minimointi. Tutkimuksessa en mainitse haastateltavien työpaikkaa, nimeä, ikää tai muuta kuvailevaa tietoa. Myös tiedostot, joissa löytää haastateltavien tunnistetietoja on nimetty H1, H2 ja niin edelleen, mikä on Ruusuvuoren ym. (2010) mukaan hyvä keino anonymisoida litteroitu aineisto. Kuulan (2011) mukaan haastateltavien yksityisyyttä kunnioitetaan ja suojellaan myös niin, että osallistujalla on itsellään oikeus määrittää, mitä tietoja he tutkimuskäyttöön antavat. Keskusteltaessa sukupuolitietoisuudesta koulussa, tuli myös oppilaiden sukupuolikokemuksia ilmi. Osa tiedoista on jätetty tuloksissa mahdollisimman avoimiksi eettisistä syistä, jotta oppilaita ei tunnisteta. Tämä mahdollistuu sillä, etten mainitse oppilaiden koulua, nimeä tai asuinpaikkakuntaa.

Tutkimuksen luotettavuudessa on hyvä huomioida se, että haastatteluun lähtökohtaisesti hakeutui liikunnanopettajia, jotka ovat kiinnostuneita sukupuolitietoisuudesta, minkä uskon vaikuttaneen tuloksiini. Lisäksi minun on hyvä tutkijana tiedostaa, että usein sukupuoliasioista kysyessä opettajat saattavat olla reaktioltaan torjuvia ja väittää olevansa sensitiivisiä ennen kuin päästään aiheessa syvemmälle. Asia on tuotu esille myös tutkimuksessa, jossa on todettu keskustelun olevan mediassa hyökkäävää ja jopa tuomitsevaa puhuessa sukupuolen teemoista (Alanko, 2014). Sukupuolittuneisuudesta puhuminen voi aiheuttaa ihmisissä varovaisuutta tai sen kieltämistä siksi pyrin haastattelussa siihen, että asiaa pohjustettiin ensin alustavilla kysymyksillä, jonka jälkeen syvennyttiin aiheeseen.

6.2 Jatkotutkimusideat

Jatkotutkimusideana voitaisiin tutkia laajemmin opettajien tasa-arvo-osaamista. Aikaisempaa tutkimusta aiheeseen löytyi niukasti, vaikka tämä on iso osa sukupuolitietoisesti toimimista. Lisäksi olisi mielenkiintoista tietää, millaisia

näkemyksiä sukupuolietoisuuteen on sellaisilla opettajilla, jotka eivät ole kiinnostuneita sukupuoleen liittyvistä teemoista. Tiedostan, että opettajia, jotka eivät ole kiinnostuneita tutkimusaiheesta saattaa olla vaikea saada osallistumaan tutkimuksiin. Koen kuitenkin, että saadaksemme kattavampia tuloksia opettajien sukupuolietoisuudesta, tutkimustuloksia tulisi saada muiltakin kuin aiheeseen jo perehtyneiltä opettajilta.

Mielenkiintoista olisi myös tutkia, millaisia näkemykset sukupuolietoisuudesta ja valmiudet opettaa sukupuolietoisesti ovat luokanopettajilla verrattuna liikunnanopettajiin. Tutkimuksessani ilmeni, että liikunnanopettajien koulutuksen opetussuunnitelmassa perehdytään sukupuolietoisuuteen laaja-alaisemmin kuin ennen. Luokanopettajien koulutuksessa tätä samaa kehitystä ei kuitenkaan oman kokemukseni mukaan ole vielä tapahtunut. Tutkimuksessa olisikin merkityksellistä selvittää, millä tavalla voitaisiin kehittää kaikkien opettajien valmiuksia opettaa sukupuolietoisesti.

Haastatteluissa tuotiin ilmi tietoisuutta siitä, että osa oppilaista kokee kiusaamista ja syrjintää sukupuolikokemuksensa vuoksi. Tämä on todettu myös aiemmassa tutkimuksessa (Lehtonen, 2010). Olisikin tärkeää tutkia laaja-alaisemmin sitä, tunnistavatko opettajat sukupuolen vuoksi tapahtuvaa syrjintää ja osataanko siihen puuttua. Opettajilla tulisi olla tietoa ja taitoa keinoista puuttua sukupuolen vuoksi tapahtuvaan syrjintään ennaltaehkäistäkseen oppilaiden henkistä pahoinvointia. Aihetta olisikin merkityksellistä tutkia syvällisemmin, jotta kaikilla oppilailla olisi hyvä ja turvallinen olo liikkua liikuntatunneilla.

LÄHTEET

- Alanko, K. (2014). Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa?
Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 146,
verkojulkaisuja 72 & Seta-julkaisuja 23. Suomentanut Olavi Kaljunen.
Unigrafia.
- Beauvoir, S., Koskinen, I., Lukkari, H. & Ruonakoski, E. (2011). *Toinen sukupuoli II, Eletty kokemus*. Tammi.
- Berg, P. (2010). Sukupuoli liikunnanopetuksessa. Teoksessa M. Suortamo, L. Tainio, E. Ikävalko, T. Palmu. & S. Tani (toim.), *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa* (ss. 79–84). PS-kustannus.
- Berg, P. & Kokkonen, M. (2020). "Ei tehdä mitään numeroo": heteronormatiivisuus ja sukupuolen moninaisuus liikunnanopettajien puhetavoissa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvista oppilaista. Jyväskylän yliopisto.
<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/73544/Berg%2520Kokkonen%20%25202020.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Butler, J. (2006). *Hankala sukupuoli: feminismi ja identiteetin kumous*. Suomentanut T. Pulkkinen & L. Rossi. Gaudeamus.
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2018). *Research methods in education: Eighth edition*. Routledge.
- Darling, J. & Glendinning, A. (1996). *Gender matters in schools: Pupils and teachers*. 1. publ. Cassell.
- Devís-Devís, J., Pereira-García, S., López-Cañada, E., Pérez-Samaniego, V. & Fuentes-Miguel, J. (2018). Looking back into trans persons' experiences in heteronormative secondary physical education contexts. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 23(1), 103–116.
<https://doi.org/10.1080/17408989.2017.1341477>

- Eskola, J., Lätti, J. & Vastamäki, J. (2018). Teemahaastattelu: lyhyt selviytymisopas. Teoksessa R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle* (ss. 27–51). PS-kustannus.
- Garcia, C. (2011). Gender Expression and Homophobia: A Motor Development and Learning Perspective. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 82(8), 47–49. <https://doi.org/10.1080/07303084.2011.10598678>
- Haataja, A., Lahelma, E. & Saarnivaara, M. (1989). *Se pieni ero: Kirja tasa-arvokasvatuksesta*. Valtion painatuskeskus.
- Harjunen, H. (2010). Sukupuolittuneen ruumiin muodot ja merkitykset. Teoksessa T. Juvonen, L. Rossi & T. Saresma (toim.), *Käsikirja sukupuoleen*. Vastapaino.
- Heywood, L. (2007). Producing girls: empire, sport, and the neoliberal body. Teoksessa J. Hargreaves & P. Vertinsky (toim.), *Physical culture, power, and the body*. Newyork Routledge, 101–120.
- Hill, G. M., Harmon, J.C. & Knowles, C. (2012). Physical education teachers' and university teacher educators' perceptions regarding coeducational vs. single gender physical education. *Physical Educator*, 69(3), 265–288.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (1995). *Teemahaastattelu*. Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2005). *Tutki ja kirjoita*. Tammi.
- Holma, K. & Mälkki, K. (2011). Tutkimusmatkalla: teoria, metodologia ja filosofia kasvatustutkimuksessa. Gaudeamus.
- Huotari, K., Törmä, S. & Tuokkola, K. (2011). Syrjintä koulutuksessa ja vapaa-ajalla: Erityistarkastelussa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten syrjintäkokemukset toisen asteen oppilaitoksissa. Yhdenvertaisuus – Syrjintäselvitys 2010. Sisäasiainministeriön julkaisut 11/2011.
- Huuska, M. (2019). Vanhempi voi joutua taistelemaan lapsensa puolesta. Teoksessa A-M. Kärjä (toim.), *Näen sinut. Opas lapsen sukupuolen moninaisuuteen* (ss.12–19). BoD - Books on Demand.
- Huusko, M. & Paloniemi, S. (2006). Fenomenografia laadullisena tutkimussuuntauksena kasvatustieteissä. *Kasvatus*, 37(2), 162–173.
- Hynninen, P. & Juutilainen, P.-K. (2006). Seitsemän asiaa ohjauksen suunnittelusta ja tasa-arvosta: sukupuolisensitiivinen ohjaus tasa-arvon

edistäjänä koulutuksessa -hanke 2002–2006. Helsingin yliopisto, koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia.

- Hynninen, P. & Lahelma, E. (2008). Tasa-arvo ja sukupuolittietoisuutta opettajankoulutukseen. *Kasvatus*, 39(3), 283–288.
- Hyvärinen, M., Suoninen, E. & Vuori, J. (n.d.). Haastattelut. Teoksessa J. Vuori (toim.), *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Verkossa osoitteessa:
<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/> (Viitattu 25.10.2023.)
- Ingman-Friberg, S., Cacciatore, R., Friberg-Hommas, M., Kankkunen, H., Ilmonen, K., Korhonen, E., Kauppinen, P., Lainiala, L., Laru, S., Novitsky, A., Paavilainen, L.-M., Pekkola, J., Poikela, K.-M., Riihonen, R., Saloheimo, A. & Takala, O. (2016). *Keho on leikki: avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä* (1. painos.). Duodecim.
- Itkonen, H. (2020). Liikunnan monisäikeinen eriarvoisuus. Teoksessa J. Kokkonen & K. Kauravaara (toim.), *Eriarvoisuuden kasvot liikunnassa* (ss. 7–28). Liikuntatieteellinen seura.
- Jyväskylän yliopisto. (n.d.), Liikuntapedagogiikan kandidaattiohjelma. Verkossa osoitteessa: <https://www.jyu.fi/ops/fi/sport/liikuntapedagogiikan-kandidaattiohjelma> (Viitattu 4.12.2023)
- Jääskeläinen, L., Hautakorpi, J., Onwen-Huma, H., Niittymäki, H., Pirttijärvi, A., Lempinen, M. & Kajander, V. (2015). Tasa-arvotyö on taitolaji: Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Oppaat ja käsikirjat 2015:5. Opetushallitus.
- Karvinen, M. (2010). Sateenkaaren värit koulussa – Suvaitsevaisuudesta yhdenvertaisuuteen. Teoksessa M. Suortamo, L. Tainio, E. Ikävalko, T. Palmu & S. Tani (toim.), *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa* (ss. 111–132). PS-kustannus.
- Kohonen, I., Kuula-Luumi, A. & Spoof, S-K. (2019). Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019.
- Kokkonen, M. (2012). Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen syrjintä liikunnan ja urheilun parissa. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2012:5.
<https://www.liikuntaneuvosto.fi/wp-content/uploads/2019/09/Seksuaali-ja-sukupuoliv%C3%A4hemmist%C3%B6t-raportti.pdf>

- Kokkonen, M. (2015). Sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuneisuus koululiikunnan kompastuskivinä: Kuvaileva kirjallisuuskatsaus. *Kasvatus*, 46(5), 460–472.
- Kokkonen, M. (2017). Liikuntapedagogiikan yhdenvertaisuus – sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen näkökulma. Teoksessa T. Jaakkola, J. Liukkonen & A. Sääkslahti (toim.), *Liikuntapedagogiikka 2*. uud. painos (ss. 455–484). PS-kustannus.
- Kosonen, U. (1998). Koulumuistoja naiseksi kasvamisesta. SoPhi.
- Kuula, A. (2011). Tutkimusetiikka: aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys (2. uud. painos. Vastapaino.
- Laine, T. (2018). Miten kokemusta voi tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa R. Valli & J. Aaltola (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin. 2, Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (ss. 28–45). PS-kustannus.
- Laki (2014/1329). Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain muuttamisesta. Verkossa osoitteessa:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141329> (Viitattu 17.1.2024)
- Lampela, K. (1995). Sukupuolineutraalisuus oppilaitoksissa: Opettajien, rehtoreiden ja koulutoimenjohtajien näkemyksiä oppilaan sukupuolesta. Opetushallitus.
- Laverty, S. M. (2003). Hermeneutic phenomenology and phenomenology: A comparison of historical and methodological considerations. *International Journal of Qualitative Methods*, 2(3), 21–35.
- Lehtonen, J. (2010). ”Kaikki kuvatkin on sellaisia: isä, äiti ja lapsi” - heteronormatiivisuus eri koulutusasteilla. Teoksessa M. Suortamo, L. Tainio, E. Ikävalko, T. Palmu & S. Tani (toim.), *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa* (87–110). PS-kustannus.
- Lidman, S., Päivinen, H. & Husso, M. (2020). Miten puuttua nuoriin kohdistuvaan sukupuolistuneeseen väkivaltaan? *Sukupuolentutkimus*, 33(4), 53–56.
- Liikuntalaki 390/2015. Verkossa osoitteessa:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150390> (Viitattu 17.1.2024)

- Limberg, L. (1999). Experiencing information seeking and learning: a study of the interaction between two phenomena. *Information Research*, 5(1), 5–23.
- Naskali, P. (2010). Kasvatus, koulutus ja sukupuoli. Teoksessa T. Juvonen, L. Rossi & T. Saresma (toim.), *Käsikirja sukupuoleen* (ss. 277–291). Vastapaino.
- Niikko, A. (2003). Fenomenografia kasvatustieteellisessä tutkimuksessa. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 85.
- Nousiainen, S. (2020). Sukupuoleen katsomatta. Kuinka kohdata moninaisuus. Atena.
- Opetushallitus. (2014). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Opetushallitus.
- Opetushallitus. (2016). Tasa-arvotyö on taitolaji- Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Haettu 4.2.2024. osoitteesta: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/173318_tasa_arvotyö_on_taitolaji_0.pdf
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2010). Segregaation lieventämisyhmän loppuraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:18. Opetus- ja kulttuuriministeriö
- Palomäki, S. & Heikinaro-Johansson, P. (2011). Liikunnan oppimistulosten seuranta-arviointi perusopetuksessa 2010. Koulutuksen seurantaraportit 2011:4. Opetushallitus.
- Puusa, A., Juuti, P. & Aaltio, I. (2020). *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Gaudeamus.
- Ristkari, M., Suni, N. & Tyni, V. (2018). Sukupuolena ihminen: tietokirja transsukupuolisuudesta ja sukupuolen moninaisuudesta. Tammi.
- Ronkainen, S. (2017). Mitä väkivalta on? Teoksessa J. Niemi, H. Kainulainen & P. Honkatukia (toim.), *Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma* (ss. 19–35). Vastapaino.
- Ronkainen, S., Pehkonen, L., Lindblom-Ylänne, S. & Paavilainen, E. (2013). *Tutkimuksen voimasanat*. Sanoma Pro Oy.
- Rossi, L-M. (2010). Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin. Teoksessa T. Juvonen, L. Rossi & T. Saresma (toim.), *Käsikirja sukupuoleen* (ss. 21–38). Vastapaino.

- Ruusuvuori, J., Tiittula, L., Aaltonen, T., Alastalo, M., Rastas, A., Tienari, J., Vaara, E., Meriläinen, S., Lumme-Sandt, K., Alasuutari, M., Hyvärinen, M. K., Löyttyniemi, V., Valtonen, A. & Nuolijärvi, P. (2005). *Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Vastapaino.
- Salmenkangas, M., Mietola, R. & Päivärinta, M. (2005). *Muutu. Puutu.: oppilaitoksen yhdenvertaisuusopas*. [Työministeriö].
- Sanders, J. (1996). How do we get educators teach gender equity? Teoksessa P. Murphy & C.V. Gipps. *Equity in the classroom. Towards effective pedagogy for girls and boys* (ss. 213-257). Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203209714>
- Seta ry. (n.d.). Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus. Verkossa osoitteessa:
<https://seta.fi/ihmisoikeudet/tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuus/> (Viitattu 3.10.2023)
- Seta ry. (n.d.). Sateenkaarisanasto. Verkossa osoitteessa:
<https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/> (Viitattu 5.11.2023)
- Suortamo, M. (2010). *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa*. PS-kustannus.
- Syrjäläinen, E. & Kujala, T. (2010). Sukupuolittietoinen tasa-arvokasvatus – vaiettu aihe opettajankoulutuksessa ja koulun arjessa. Teoksessa M. Suortamo, L. Tainio, E. Ikävalko, T. Palmu, & S. Tani (toim.), *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa* (ss. 25–40). PS-kustannus.
- Taavetti, R. (2015). ”Olis siistiä, jos ei tarttis määritellä...”. Kuriton ja tavallinen sateenkaarinuoruus. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, verkkojulkaisuja 81. Hybridit & Seta-julkaisuja 24. Nuorisotutkimusseura & Seta.
https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/hyvinvoiva_sateenkaarinuori.pdf (Luettu 5.11.2023)
- Tainio, L., Palmu, T. & Ikävalko, E. (2010). Opettaja, oppilas ja koulun sukupuolistunut arki. Teoksessa M. Suortamo, L. Tainio, E. Ikävalko, T. Palmu & S. Tani (toim.), *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa* (ss. 13–22). PS-kustannus.
- Tasa-arvokokeilutoimikunta. (1985). *Koulu sukupuolten tasa-arvon edistäjänä*. Raportti tasa-arvokasvatusseminaarista 7.1.1985. Valtion painatuskeskus.
- Tasa-arvolaki 609/1986. Verkossa osoitteessa:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609> (Viitattu 4.2.2024)

- Tenny, S., Brannan, J. & Brannan, G. (n.d.). Qualitative Study. National Center for Biotechnology Information.
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK470395/> (Viitattu 25.2.2024)
- Terveystieteiden tutkimuskeskus. (2023). <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/tasa-arvosanasto> (Luettu 13.10.2023)
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (Uudistettu laitos.). Tammi.
- Turpeinen, S., Jaako, J., Kankaanpää, A. & Hakamäki, M. (2011). Liikunta ja tasa-arvo 2011. Sukupuolten tasa-arvon nykytila ja muutokset Suomessa. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2011:33. Opetus ja kulttuuriministeriö.
- Vilkka, H. (2021). *Näin onnistut opinnäytetyössä: ratkaisut tutkimuksen umpikujiin*. PS-kustannus.
- Vilkka, H. (2010). *Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen*. PS-kustannus.
- White, C. S., Oswalt, S. B., Wyatt, T. J. & Peterson, F. L. (2010). Out on the playing field: Providing quality physical education and recreational opportunities for lesbian, gay, and bisexual youth. *Physical Educator*, 67(1), 46–56.
- Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014). Verkossa osoitteessa:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325> (Viitattu 4.2.2024)
- Ylitapio-Mäntylä, O. (2012). *Villit ja kiltit: Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille*. PS-kustannus.

LIITTEET

LIITE 1 Haastattelurunko teemoittain

Taustatiedot

1. Millainen tutkinto sinulla on?
2. Kauanko olet ollut liikunnanopettajana ja koska valmistuit?
3. Mitä luokkia opetat?
4. Opetatko erillis-, sekaryhmiä vai molempia? Miten koet niiden toimivan?

Ymmärrys ja näkemys sukupuolittietoisuudesta

5. Kuvailisitko muutamalla sanalla mitä sukupuolittietoisuus tarkoittaa sinulle opettajana?
6. Koetko oman sukupuolesi vaikuttavan opetukseesi? Miten tämä näkyy?
7. Oletko kohdannut opetuksessa sukupuolittuneita tilanteita? Millaisia ne ovat olleet? Kertoisitko jonkun esimerkin tai halutessasi useammankin?
8. Mitä sukupuolen moninaisuus oman näkemyksesi mukaan tarkoittaa?
9. Miten näet oppilaan sukupuolen vaikuttavan liikuntatunneilla?

Valmiudet

10. Saitko yliopisto-opintojesi aikana koulutusta aiheeseen ja millaista se oli?
11. Oletko osallistunut joihinkin aihetta koskeviin koulutuksiin työelämän aikana tai opiskellut itse aiheeseen liittyviä teemoja? Onko se muuttanut suhtautumistasi aiheeseen ja jos on niin miten?

12. Miten koet yleisesti liikunnanopettajilla olevan valmiuksia toimia sukupuolen ja sen moninaisuuden kanssa? Tulisiko muutosta tapahtua?

Sukupuolitietoinen opetus

13. Onko sukupuolitietoinen opetus mielestäsi tarpeellista? Miksi? Miten sitä tulisi toteuttaa?

14. Onko erillis- ja sekaryhmillä jotain eroja liikunnan opetuksessa? Millaisia?

15. Antaako koulu ohjeistuksia siihen, miten sukupuolta tulisi kohdata liikuntatunneilla? Millaisia ohjeita ja miten hyödynnät niitä omassa opetuksessasi?

16. Millaista sukupuolen moninaisuutta olet kohdannut liikunnantunneilla?

17. Onko sinulla joitain omia hyviä käytänteitä, joilla pyrit olemaan sensitiivinen sukupuolen suhteen?

18. Pitkään työssä olleet: Onko mielestäsi sukupuolen merkitys koulussa muuttunut työvuosiesi aikana? Millä tavalla ja mitä ajattelet siitä?

LIITE 2 Saatekirje tutkimukseen osallistujille

Hei!

Olen kasvatustieteiden opiskelija Tampereen yliopistossa ja teen pro gradu –tutkielmaa liikunnanopettajien näkemyksistä sukupuolitietoisuudesta sekä sukupuolitietoisesta opetuksesta. Tutkimusmenetelmänä käytän puolistrukturoitua teemahaastattelua ja etsin nyt haastateltavaksi yläkoulun liikunnanopettajia. Haastattelussa käsiteltäviä teemoja ovat ymmärrys ja näkemys sukupuolitietoisuudesta, valmiudet sekä sukupuolitietoinen opetus. Kaikki haastattelut nauhoitetaan litterointia varten ja niiden kesto on noin 30 min – 1 h riippuen haastateltavan vastauksista. Haastattelu toteutetaan Zoomissa, jotta siihen voi matalalla kynnyksellä osallistua mistä vain.

Tutkimuksen osallistujalla on oikeus peruuttaa osallistumisensa tutkimukseen milloin tahansa tutkimuksen aikana ilmoittamalla siitä tutkijalle sähköpostilla osoitteeseen [REDACTED]. Osallistuminen on vapaaehtoista ja haastattelun voi halutessaan keskeyttää. Osallistujalla on myös mahdollisuus kysyä lisäkysymyksiä tutkimukseen liittyen tutkijalta. Vastaukset käsitellään luottamuksellisesti ja ne hävitetään tutkielman hyväksynnän jälkeen. Tutkimustulosten raportoinnissa haastateltavat esitellään anonymisti. Valmis pro gradu -tutkielma julkaistaan Tampereen yliopiston arkistossa.

Ohjaajana pro gradu –tutkielmassani toimii Sonja Niiranen, yliopistonlehtori, [REDACTED] sekä Johanna Annala, yliopistonlehtori, [REDACTED].

Kiitos jo etukäteen näkemästänne vaivasta!

Ystävällisin terveisin

Meri Parviainen

[REDACTED]

Luokanopettaja

Kasvatustieteiden ja kulttuurin yksikkö

Tampereen yliopisto

LIITE 3 Suostumuslomake

SUOSTUMUSLOMAKE

Yläkoulun liikunnanopettajien näkemyksiä sukupuolittietoisuudesta ja sukupuolittietoisesta opetuksesta [pro gradu -tutkielma]

Suostumus tutkimukseen osallistumiseksi

Olen saanut tiedot tutkimuksesta ja sen tavoitteista, haastattelun käytännön toteutuksesta ja haastattelussa käsiteltävistä aiheista. Minulle on annettu mahdollisuus esittää lisäkysymyksiä tutkimuksesta. Olen saanut tiedot henkilötietojen käsittelystä tutkimuksessa. Minulle on luvattu, että henkilötietojani käsitellään huolellisesti ja tietoturvalisesti, eikä niitä luovuteta ulkopuolisille. Tiedän, että osallistumiseni haastatteluun on vapaaehtoista ja voin halutessani keskeyttää haastattelun tai peruuttaa osallistumiseni tutkimukseen.

Annan suostumukseni tutkimukseen (suostumus voidaan myös nauhoittaa ennen haastattelua)

Paikka ja päivämäärä

Allekirjoitus

Nimenselvennys

Puhelinnumero

Sähköpostiosoite

LIITE 4 Tietosuojalomake

Rekisterin nimi	Yläkoulun liikunnanopettajien näkemyksiä sukupuolittietoisuudesta ja sukupuolittietoisesta opetuksesta [pro gradu -tutkielma]
Päiväys	27.10.2023
Rekisterinpitäjä(t)	Meri Parviainen puh. [REDACTED] Sähköposti: [REDACTED]
Ohjaaja tai oppilaitoksen yhteyshenkilö	Sonja Niiranen, yliopistonlehtori, [REDACTED] Johanna Annala, yliopistonlehtori, [REDACTED]
Henkilötietojen käsittelytarkoitus ja käsittelyperuste	<p>Henkilötietojasi käsitellään pro gradu –tutkielmassa, jossa käsitellään liikunnanopettajien näkemyksiä sukupuolittietoisuudesta ja sukupuolittietoisesta opetuksesta. Tarkoituksena on selvittää, millaisia näkemykset ovat ja millä tavalla sukupuolittietoista opetusta toteutetaan. Tutkimus toteutetaan puolistrukturoituna teemahaastatteluna Zoomin välityksellä marras-joulukuun aikana, jonka jälkeen haastattelut analysoidaan.</p> <p>Henkilötietosi pidetään tallessa tutkielman hyväksyntään saakka, jonka jälkeen henkilötietosi ja aineisto tuhoaan. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista.</p> <p>Henkilötietojen käsittelyperusteena on suostumus. Suostumuksen voi peruuttaa milloin tahansa tutkimuksen aikana ilmoittamalla siitä tutkimuksen tekijälle sähköpostiin [REDACTED]</p> <p>Pro gradu -tutkielman ohjaajalla voi olla pääsy aineistoon tutkimuksen ohjaamista ja tarkastamista varten. Tällöin rekisterinpitäjänä on Tampereen yliopisto ja käsittelyperusteena yleisen edun mukainen tehtävä.</p>
Henkilötietojen säilytysaika	Pro gradu -tutkielman valmistuttua (helmikuu 2024) aineisto ja henkilötiedot tuhoaan.
Rekisterin tietosisältö ja tietolähteet	<ul style="list-style-type: none"> • Nimitiedot • Yhteystiedot (sähköpostiosoite)

	<ul style="list-style-type: none"> • Haastattelun tietosisältö • Ääni ja kuva <p>Tiedot kerätään tutkittavilta itseltään. Haastattelun tietosisältö tallennetaan Zoomin välityksellä haastattelijan tietokoneelle ja niitä analysoidaan OneDrivessa. Zoom ja OneDrive ovat GDPR-yhteensopivia kirjautuessa intranetin ohjeiden mukaisesti tunnuksilla.</p>
Rekisteröidyn oikeudet	Tietosuojalainsäädännön mukaisesti sinulle kuuluu oikeus saada pääsy tietoihin, oikaista tietoja, oikeus tietojen poistamiseen (oikeus tulla unohdetuksi), rajoittaa tietojen käsittelyä ja vastustaa henkilötietojen käsittelyä. Jos haluat käyttää jotain oikeuttasi, ota yhteys rekisterinpitäjään.
Oikeus valittaa viranomaiselle	Sinulla on oikeus tehdä valitus henkilötietojen käsittelyä valvovalle viranomaiselle, jos epäilet henkilötietojasi käsiteltävän vastoin tietosuojalainsäädäntöä: tietosuoja.fi, puh: 0295666700, sähköposti: tietosuoja@om.fi
Henkilötietojen vastaanottajat	Henkilötietojasi ei luovuteta ulkopuolisille.
Rekisterin suojauksen periaatteet	Manuaalinen aineisto säilytetään lukitussa tilassa/kaapissa. Digitaalinen aineisto suojataan käyttäjätunnuksella ja salasanalla tai kaksivaiheisella käyttäjän tunnistuksella (MFA). Aineistosta poistetaan suorat tunnistetiedot.